

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студента Яременка Геннадія Михайловича

академічної групи 281М-21з-5 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Ресурсне забезпечення розвитку міських територій: проблеми і перспективи»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Старушенко Г. А.			
розділів:				

Рецензент				
-----------	--	--	--	--

Нормоконтролер	Вишне夫ська О. В.			
----------------	------------------	--	--	--

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему «Ресурсне забезпечення розвитку міських територій: проблеми і перспективи»

88 с., 13 рис., 1 табл., 2 додатки, 75 використаних джерел.

МІСЬКІ ТЕРИТОРІЇ, РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, МІСТОБУДІВНА СФЕРА, ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ, МІСТО ЗАПОРІЖЖЯ, АГЛОМЕРАЦІЯ.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі управління розвитком міських територій.

Предмет дослідження – проблеми та перспективи ресурсного забезпечення розвитку міських територій у сучасних умовах.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та розробка механізмів удосконалення ресурсного забезпечення розвитку міських територій в системі публічного управління в Україні.

У першому розділі визначено теоретичні основи розвитку міських територій та його ресурсного забезпечення. Другий розділ присвячено аналізу сучасних тенденцій ресурсного забезпечення розвитку міських територій (на прикладі м. Запоріжжя). У третьому розділі обґрунтовано перспективи ресурсного забезпечення розвитку міських територій.

Сфера практичного застосування результатів дослідження – органи місцевого самоврядування, територіальні громади, інститути громадянського суспільства.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Resource support for the development of urban areas: problems and prospects».

88 pages, 13 figures, 1 tables, 2 applications, 75 sources.

URBAN AREAS, RESOURCE PROVISION, CITY BUILDING SPHERE, INVESTMENT PROVISION, TERRITORIAL AND SPATIAL PLANNING, ZAPORIZHZHIA CITY, AGGLOMERATION.

The object of the research is social relations arising in the process of development management of urban areas.

The subject of the research is problems and prospects of resource provision of development of urban areas in modern conditions.

The purpose of the research is theoretical substantiation and development of mechanisms of improvement of resource provision of development of urban areas in the system of public administration in Ukraine.

The first section defines the theoretical bases of the development of urban areas and its resources. The second section is devoted to the analysis of modern trends of resource provision of development of urban areas (on the example of city Zaporizhzhia). In the third section, the prospects of resource provision of development of urban areas are justified.

The field of practical application of the results of the research is local self-government bodies, territorial communities, and a civil society organization.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ЙОГО РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	9
1.1. Особливості формування та розвитку міст.....	9
1.2. Сутність та погляди на ресурсне забезпечення розвитку територій.....	15
1.3. Організаційно-правові аспекти управління міськими територіями та їх ресурсним забезпеченням.....	22
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ М. ЗАПОРІЖЖЯ)....	30
2.1. Дослідження інвестиційного забезпечення містобудівної сфери.....	30
2.2. Територіально-просторове планування розвитку міських територій на прикладі м. Запоріжжя.....	39
2.3. Оцінка ресурсного забезпечення розвитку міста Запоріжжя.....	48
РОЗДІЛ 3	
ОБґРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	59
3.1. Впровадження зарубіжного досвіду ресурсного забезпечення розвитку міст та міських територій.....	59
3.2. Перспективи розвитку м. Запоріжжя та його агломерації в контексті збройної агресії російської федерації.....	70
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Актуальність обраної тематики дослідження обумовлена нагальною необхідністю розвитку міських територій як процесу якісних змін соціального та економічного середовища, які одночасно є такими, що не погіршують стан зовнішнього середовища та призводять до покращення умов життя населення.

Вдосконалення управління розвитком міських територій вимагає комплексного підходу до ефективного ресурсного забезпечення щодо планування та реалізації місцевого соціально-економічного розвитку.

Сучасне українське місто – це складна система, яка формується з багатьох елементів. Чисельність населення міст, особливо великих, постійний притік маятникових мігрантів, відповідні завдання, які постають перед містами – все це є складними процесами забезпечення життєдіяльності міст та їх територій, які вимагають цілісної, оптимізованої, гнучкої та демократичної системи ефективного публічного управління, менеджменту, що функціонує на засадах співпраці державної влади, самоврядної влади та суспільства.

Проблема дослідження ресурсного забезпечення функціонування територій полягає у тому, що однією з найпомітніших тенденцій глобального розвитку, яка зберігає стійку динаміку протягом останніх кількох десятиліть, є, з одного боку, зростання кількості міст, з іншого – збільшення чисельності населення, що в них проживає.

Сьогодні все більше й більше людей у всьому світі живе у великих та постійно зростаючих містах, і концентрація населення в них постійно збільшується. Розвиток урбанізації має світовий масштаб: до 2050 року науковцями прогнозується двократне зростання міського населення. Поступово урбанізація стає одним із найважливіших трендів XXI сторіччя. Вплив міст і міських територій на національну економіку визначає проблематику їхнього ресурсного забезпечення однією з ключових як з точки зору публічного управління, так і з позицій економіки та політики. Уряди розвинутих країн, розуміючи перспективи міст та міських територій, активно проводять політику

сприяння їх розвитку, вирішуючи як традиційні проблеми міських територій щодо їхнього ресурсного забезпечення, так і нові, зумовлені актуальними викликами.

Реформа децентралізації виконала покладене на неї завдання створення нової моделі територіальної організації влади, а тому тепер важлива постановка нових завдань саме стосовно ресурсного забезпечення розвитку місцевих територій, закріплення повноважень і відповідальності органів влади. Зазначене актуалізує питання ресурсного забезпечення функціонування міських територій.

Проблематика розвитку міських територій та їхнього ресурсного забезпечення досліджувалася такими українськими вченими як О. Амосов, В. Бакуменко, Д. Баюра, Т. Безверхнюк, О. Бобровська, Є. Бородин, К. Ващенко, З. Варналій, Л. Воротіна, В. Геєць, Г. Губерна, С. Домбровська, І. Дробот, О. Коваль, Г. Козаченко, Д. Ляпін, Є. Панченко, В. Проданик, О. Сушинський, О. Чечель та ін.

Водночас існує потреба у комплексному науковому дослідженні ресурсного забезпечення розвитку міських територій в сучасних умовах українських реалій, враховуючи останні виклики, що виникли як під впливом пандемії коронавірусу, так і під час повномасштабної неспровокованої агресії з боку російської федерації. Це й зумовило вибір теми дослідження та визначило його актуальність.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі управління розвитком міських територій.

Предмет дослідження – проблеми та перспективи ресурсного забезпечення розвитку міських територій у сучасних умовах.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та розробка механізмів удосконалення ресурсного забезпечення розвитку міських територій у системі публічного управління в Україні.

Відповідно до визначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- визначити особливості формування та розвитку міст;

- охарактеризувати сутність та погляди на ресурсне забезпечення розвитку територій;
- розглянути організаційно-правові аспекти управління міськими територіями та їх ресурсним забезпеченням;
- дослідити інвестиційне забезпечення містобудівної сфери;
- проаналізувати територіально-просторове планування розвитку міських територій на прикладі м. Запоріжжя;
- надати оцінку ресурсного забезпечення розвитку м. Запоріжжя;
- обґрунтувати впровадження зарубіжного досвіду ресурсного забезпечення розвитку міст та міських територій;
- умотивувати перспективи розвитку м. Запоріжжя та його агломерації в контексті збройної агресії російської федерації.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових **методів** пізнання. Зокрема, історико-логічний метод, методи аналізу та синтезу були застосовані для визначення особливостей формування та розвитку міст. Питання сутності та поглядів на ресурсне забезпечення розвитку територій розкриті за допомогою методів абстрагування та узагальнення. Нормативний метод, методи індукції та дедукції було застосовано для визначення організаційно-правових аспектів управління територіями та їх ресурсним забезпеченням.

Дослідження інвестиційного забезпечення містобудівної сфери здійснювалося за допомогою структурно-функціонального методу. Із використанням діалектичного методу було проведено оцінку територіально-просторового планування розвитку міських територій на прикладі міста Запоріжжя. Застосування аналітичних методів спостереження, вимірювання та порівняння дозволило оцінити ресурсне забезпечення розвитку м. Запоріжжя.

Ретроспективний аналіз дозволив обґрунтувати впровадження зарубіжного досвіду ресурсного забезпечення розвитку міст та міських територій. Перспективи розвитку м. Запоріжжя та його агломерації в контексті

збройної агресії російської федерації були досліджені із використанням методів системного підходу, експертних оцінок та методу логічного узагальнення.

Новизна отриманих результатів дослідження полягає в такому:

- *отримали подальший розвиток* теоретичні положення ресурсного забезпечення розвитку міських територій;
- *удосконалено* методи оцінки ресурсного забезпечення розвитку міста Запоріжжя;
- *окреслено* перспективи розвитку м. Запоріжжя та його агломерації в контексті збройної агресії російської федерації.

Теоретичне значення результатів магістерського дослідження полягає у тому, що основні положення і розроблені рекомендації можуть бути використані у науковій роботі як підґрунтя для подальших розвідок з метою вдосконалення ресурсного забезпечення розвитку міських територій та відповідних механізмів публічного управління на регіональному рівні і в громадах.

Практична значущість роботи обумовлена можливістю застосування її результатів в діяльності регіональних і місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування в процесі розвитку та модернізації інструментів регулювання ресурсного розвитку міських територій.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок. Список використаних джерел налічує 75 найменувань. Кваліфікаційна робота магістра містить 1 таблицю, 13 рисунків, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ЙОГО РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Особливості формування та розвитку міст

Сьогодні інструменти публічного управління територіями та регіональної політики складають основу ефективного управління розвитком міст, оскільки визначають можливості та межі повноважень органів влади у рішенні проблем розвитку міських територій та підтримки позитивних тенденцій його динаміки. Функціонування міст як господарських та соціальних організмів вимагає проведення узгодженої політики розвитку складових елементів міських територій (міста-ядра з диференціацією умов в центральних та периферійних районах; передмість та міст-супутників, а також прилеглої сільської округи).

Поняття «місто» походить від латинського слова «civitas», охоплює дві основні концепції – матеріальне, археологічне, топографічне та містобудівне поняття. У цілому поняття «місто» є умовним, оскільки означає населений пункт, що віднесений за законодавством даної держави до категорії міст. При цьому важливе значення має кількість населення, тобто досить популярним є посилання на мінімальну населеність міста. У визначеннях міста також бувають присутні протиставлення його сільській місцевості, врахування дихотомії несільськогосподарських та сільськогосподарських занять, виконання ним адміністративних функцій.

Так, одним із поширених є визначення міста як компактного поселення з перевагою виконання несільськогосподарських функцій. У ньому формується спільнота людей, які ведуть своєрідний образ життя за умов, що відрізняються від навколишньої сільської місцевості певним типом антропогенного перетворення у вигляді забудови крупними будівлями та іншими характерними спорудами.

Історично склалося так, що місто стало для людства найбільш привабливою та поширеною формою розселення. Нині з містами пов'язане життя більшості населення нашої планети, і навіть ті, хто не живуть у містах, постійно відчують на собі їх вплив – з містами пов'язаний технічний прогрес, політика, мода, культура, тобто все, що характеризує і визначає сучасну цивілізацію. Саме міста були тими «точками зростання», з якими були пов'язані найважливіші досягнення суспільства і завдяки яким інновації ставали здобутками усього людства [70, с. 117].

Серед інших поселень міста вирізняє велика чисельність населення, висока щільність забудови та концентрація різноманітних видів діяльності. Кожне місто має певну назву, офіційну територію та органи управління. При цьому його функціонування нерозривно пов'язане з прилеглою територією та іншими населеними пунктами, стосовно яких місто виконує певні організаційно-господарські, управлінські, промислові, транспортні, культурні й інші функції. Регулярність обмінних зв'язків з оточенням є конститутивною ознакою будь-якого міста, що передбачає наявність у його межах такого регулярного ринку, який забезпечував би самодіяльному населенню можливість збуту продукції і задовольняв споживчі потреби решти його мешканців.

Таким чином, місто існує і розвивається насамперед як поселення, що є результатом та умовою суспільного (територіального) поділу праці. Історично воно могло сформуватися навколо фортеці чи укріпленого замку, що забезпечувало захист торговельному і ремісницькому люду; виникнути з родового поселення (маєтку) чи монастиря; на базі від великого села на перехресті важливих шляхів або родовища корисних копалин. Однак завжди воно набувало ознак відносно автономної корпорації з певною господарською політикою, з чітко встановленою територією, на яку поширювалася його юрисдикція та майнові відносини і, що дуже важливо, само визначеності/

Отже, поняття «місто» розглядається за допомогою певних критеріїв, серед яких: соціальні, демографічні, історичні, адміністративно-територіальні, кількісні та містобудівні. Наукова література та енциклопедичні словники

дають цьому терміну наступні визначення. Так, поняття «місто» слід розуміти, як «частина комплексно заселеної території України, котра склалася внаслідок господарської та іншої соціальної діяльності, має сталий склад населення, власну назву та зареєстрована в порядку передбаченому законом», як «населений пункт з компактною забудовою, у межах території якого функціонує міська територіальна громада, що має розвинену соціальну, економічну, комунальну, екологічну, транспортну інфраструктуру, організацію політичного і суспільного життя» [55, с. 103] тощо.

Отже, місто – це одночасно (рис. 1.1):

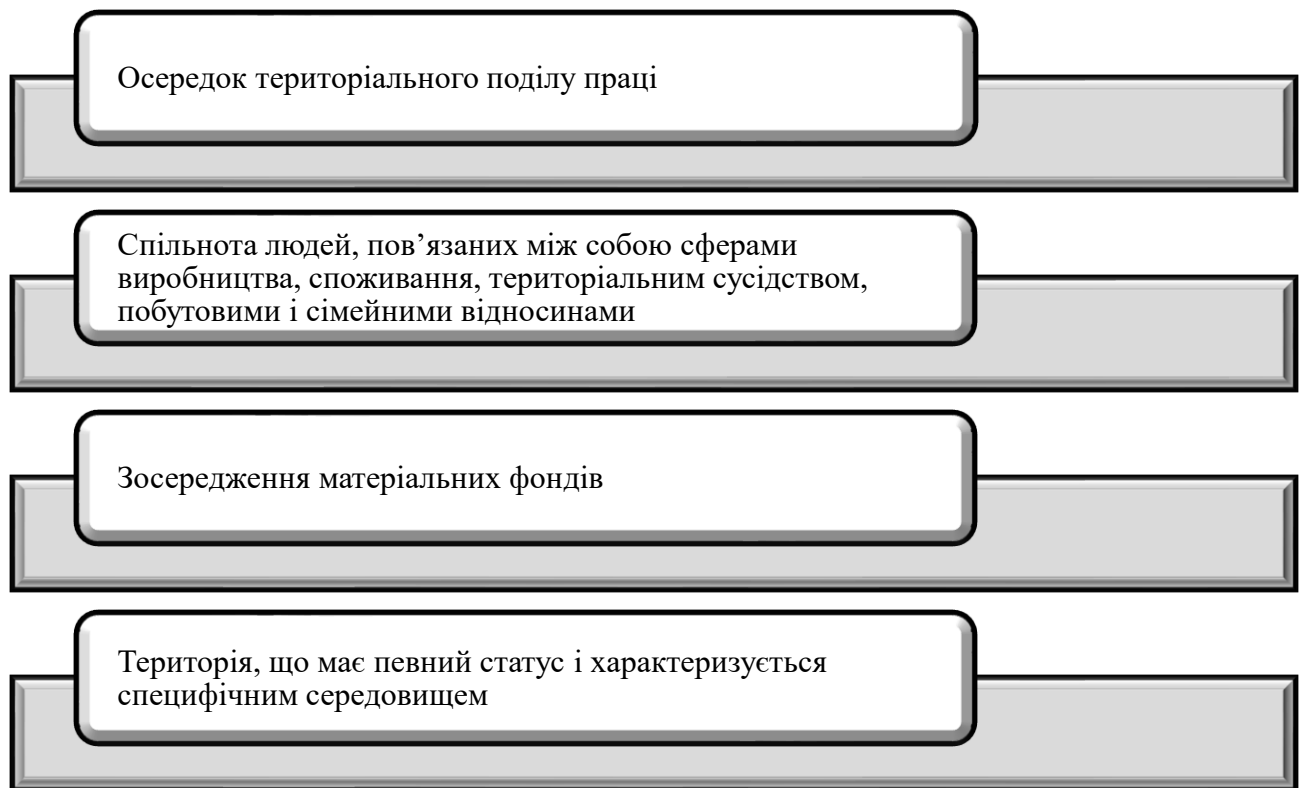

Рис. 1.1. Складові концепції міста [34]

- осередок територіального поділу праці, що здійснюється через постійно існуючий ринок, концентрацію і диверсифікацію виробництва;
- спільнота людей, пов'язаних між собою сферами виробництва, споживання, територіальним сусідством, побутовими і сімейними відносинами;
- зосередження матеріальних фондів: будівель, споруд, інженерних мереж, зелених насаджень тощо;

– територія, що має певний статус і характеризується специфічним середовищем: соціальним, виробничим, природним, архітектурним [23].

До головних факторів розвитку і зростання міст належить економія на витратах у результаті наближення постачальників до споживачів їхньої продукції та послуг, включаючи комунальні. Ця сама причина, зрештою, і обмежує зростання міст, коли їх розміри зумовлюють збільшення витрат на інженерну, транспортну та екологічну інфраструктуру.

Для інтенсивного розвитку міських населених пунктів потрібно враховувати конкретні регіональні характеристики кожного з них, що передбачає необхідність їх класифікації. У науковій літературі знаходимо різні погляди на критерії класифікації міст. У свою чергу, О. Д. Лазор та О. Я. Лазор [29, с. 140] виділяють наступні ознаки:

– за адміністративно-політичним значенням (столиця держави, обласні центри, районні центри);

– за адміністративно-правовим статусом (міста загальнодержавного значення, міста обласного та республіканського значення, міста районного значення);

– за чисельністю населення (малі міста – до 50 тис. осіб, середні – від 50 до 100 тис., великі – від 100 до 500 тис., дуже великі – від 500 тис. до 1 млн. та міста-мільйонники – більше 1 млн. осіб);

– за типом господарських функцій (промислові центри, наукові центри, транспортні вузли, курортні та бальнеологічні центри, багатофункціональні та монофункціональні);

– за формою розселення (взаємопов'язаного та автономного розвитку);

– за природними та історичними умовами (гірська місцевість, курортні зони, розташування у певній кліматичній зоні та ін.) [23].

Отже, розвиток міста передбачає постійний компроміс між вигодами, що забезпечуються економією за рахунок масових масштабів діяльності, а також на зовнішніх послугах і деяких видах інфраструктури, та витратами, зумовленими скупченістю населення, втратами часу на пересування, забрудненням

навколишнього природного середовища тощо. Проте сам факт існування міст свідчить, що виробничий, фінансовий і людський капітали згодні нести тягар витрат, який певною мірою урівноважується позитивними факторами розвитку урбанізації.

Спочатку у нарощуванні її темпів певне значення мала торгівля й ремісництво, потім провідну роль у процесах урбанізації, безумовно, відігравали переробна промисловість та інші галузі вторинного сектору. Саме промислове виробництво із середини XIX ст. і в першій половині XX ст. в Україні було головною місто утворюючою функцією, від якої залежало зростання міського населення.

Згодом, починаючи з 60-х рр. минулого сторіччя, сфери обслуговування й надання різноманітних послуг, розвиток яких зумовлений концентрацією населення, набувають усе більшого значення у зростанні чисельності населення міст, зміщуючи акцент на види діяльності третинного сектору в системі факторів урбаністичної концентрації. У сфері зайнятості збільшується питома вага трудових ресурсів, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних з управлінням, фінансами й обміном та опрацюванням інформації, що вимагає референтних контактів населення і тим самим визначає очевидні переваги великих міст над малими.

Головна причина розбудови великих міст полягає в тому, що на кожному з етапів розвитку зростання чисельності населення в місті створює для окремих видів діяльності можливість отримувати цілком очевидні вигоди від конкретного рівня урбаністичної концентрації. Змінюється не тільки показник чисельності населення, що дає підстави віднести місто до категорії великих міст, а й місто утворюючі функції міст даної категорії. Таким чином, розвиток міст найповніше відображає найважливіші етапи становлення продуктивних сил, якісні зрушення в економіці країни та її окремих регіонів.

У свою чергу, економічний розвиток країни розширює і збагачує функції міст, визначає їх положення в суспільному і територіальному поділі праці. З вищезазначеним пов'язане виникнення міст індустріальних, транспортних або

наукових центрів, курортних міст. Проте навіть для малих монофункціональних міст акцент на домінуючу функцію криє в собі загрозу залишити поза увагою інші, не менш важливі економічні функції, що виконує місто.

Справа в тому, що для міських поселень іманентна поліфункціональність, тому за економічними функціями вони більш подібні між собою, ніж відмінні. У зв'язку з цим більшість характеристик, що відрізняє одне місто від іншого, насправді є наслідком розбіжностей у чисельності їх населення. Як правило, чим більше місто, тим більше диверсифіковані виконувані ним функції. Водночас становлення, функціонування та розвиток міст органічно пов'язані із соціальним розвитком, адже місто є безпосереднім середовищем життєдіяльності людей, унаслідок чого це середовище слугує специфічною ланкою соціалізації індивіда, а умови життєдіяльності в місті стають безпосередньою основою соціального розвитку його жителів. Тому цілком справедливо розглядати місто і як специфічне соціальне утворення [8].

Природно, що міська громада є органічною складовою суспільства в цілому і детермінується ним. Однак унаслідок спільності інтересів кожного з членів громади, що формуються і реалізуються в кожному конкретному місті, ця спільнота набуває специфічної цілісності з властивими їй закономірностями розвитку і функціонування. На думку фахівців, специфіка функцій таких соціально-територіальних спільнот полягає в тому, що, об'єднуючи (інтегруючи) діяльність соціальних інститутів, вони забезпечують соціальне відтворення населення, включаючи як демографічне, професійно-кваліфікаційне, етнічне, культурне, духовне відтворення, так і відтворення соціальної організації та соціальних інститутів.

Отже, специфіка міста як складного соціально-економічного організму виявляється у процесі аналізу його як певної ланки в системі поділу праці в суспільстві, і як форми поселення і способу життя людей, їх особливої соціальної спільності. Виокремлюючись у суспільстві, місто тим самим набуває ознак специфічної цілісності, являє собою цілісний організм із властивими йому закономірностями розвитку та функціонування.

1.2. Сутність та погляди на ресурсне забезпечення розвитку територій

Функціонування та розвиток будь-якої території забезпечується ресурсами – перш за все, їх наявністю, а також вмінням раціонально використовувати їх – тобто, ресурсним забезпеченням.

На даний час, серед більшості дослідників у сфері публічного управління не можна виділити когось однозначного підходу до визначення сутності поняття «ресурсне забезпечення».

Зокрема, Т. Безверхнюк визначає ресурсне забезпечення як «систему державних заходів, спрямованих на створення матеріальних, правових, інституційних умов перетворення елементів ресурсного простору в засоби досягнення цілей» [6].

М. Галабурда визначає фінансове забезпечення державної (економічної) політики як «економічні відносини між державою і суб'єктами господарювання стосовно мобілізації фінансових ресурсів домогосподарств, фірм, держави та зовнішніх запозичень у процесі реалізації соціальних та економічних цілей розвитку суспільства» [35].

М. Французова визначає ресурсне забезпечення організації загалом як «процес мобілізації, накопичення, розподілу ресурсів, а також здійснення планування, контролю, моніторингу та інших процедур, спрямованих на ефективне та раціональне використання ресурсів» [14].

На думку О. Берданової, у контексті забезпечення регіонального та місцевого розвитку, більш виправданим є управлінсько-логістичний підхід, який передбачає необхідність того, щоб місцева влада володіла інформацією щодо всього розмаїття місцевих ресурсів і вміла ефективно управляти їх потоками задля досягнення цілей розвитку та вирішення місцевих проблем. Виходячи з цього, вона виділяє такі властивості ресурсного забезпечення:

– воно є системною діяльністю з мобілізації, накопичення, перетворення та розподілу ресурсів;

– результатом ресурсного забезпечення є потік ресурсів у різних їх формах і видах до кінцевого споживача, який може бути як у середині, так і зовні організаційної системи;

– власне ресурсне забезпечення та ресурси є лише засобами ефективного досягнення певних цілей організаційної системи, зокрема державної політики чи суспільства загалом [8].

Одразу слід зазначити, що у науковій літературі, присвяченій дослідженню ресурсної забезпеченості функціонування тієї чи іншої соціально-економічної системи (частіше – підприємства або країни у цілому), більш вживаним є термін «потенціал», ніж «забезпечення». Причому йдеться переважно про економічний потенціал підприємства або природно-ресурсний потенціал території. Так, зокрема, В. М. Бабаєв та М. М. Новікова відмічають, що «ресурсний потенціал» об'єднує майновий, природно-ресурсний, виробничо-технічний, демографічний, фінансовий, науково-технічний, інтелектуальний, інформаційний, інвестиційний, інноваційний тощо потенціали, а також власне територію з певним типом її інфраструктури. І далі, підсумовуючи, дають визначення поняття «ресурсний потенціал територіальної громади» – поліструктурне та багаторівневе утворення, що характеризується різноманітними типами сполучення видів ресурсів, які сприяють досягненню стратегічних цілей [4, с. 199].

О. Ульянченко розглядає категорію «ресурсний потенціал» як сукупність ресурсів певної кількості і якості, які необхідні для розширеного відтворення еколого-соціально-економічної системи, а також які через свою абсолютну або відносну обмеженість задають межі поточного й майбутнього розвитку [19].

У контексті стратегічного управління ресурсний потенціал визначається як сукупність трудових і матеріальних затрат, яка характеризується якістю та внутрішньою структурою кожного [69, с. 95].

На думку О. Берданової ресурсний потенціал є об'єктивною передумовою (можливістю) для території реалізувати його програми розвитку, він характеризується насиченістю території факторами виробництва (природними

ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою, тощо) і нематеріальними факторами. Вона також дає визначення поняття «ресурсний потенціал регіону / міста / села / селища» як сукупності всіх видів ресурсів, що формуються на даній території та які можуть бути використані в процесі соціально-економічного розвитку [7, с. 4].

Таким чином, особливостями категорії «ресурсний потенціал» є те, що:

– ресурсний потенціал являє собою систему ресурсів, які використовуються комплексно, і передбачає обов'язкову взаємодоповнюваність окремих ресурсів у процесі суспільного виробництва (збільшення в системі одного якого-небудь ресурсу припускає одночасне збільшення кількості іншого ресурсу);

– ресурсний потенціал передбачає можливість взаємозамінності ресурсів, що використовуються в суспільному виробництві. Багатофункціональність більшості видів ресурсів створює умови варіації вживання різних їх видів і елементів для досягнення одного і того ж самого заданого кінцевого результату;

– у його склад входять не тільки ресурси, призначені до споживання в певному періоді, а й їх страхові та інші запаси. Отже, і ресурсний потенціал визначає і потенційну можливість їх споживання в процесі суспільного виробництва;

– ресурсний потенціал характеризує не весь запас ресурсу, що є в природі або суспільстві, а тільки ту його частину, яку можна одержати з урахуванням досягнутого рівня технологічного розвитку суспільства та економічної доцільності залучення в суспільне виробництво. Тому в поняття «ресурсний потенціал» включаються тільки такі джерела ресурсів, отримання яких можливе й ефективно на даному етапі суспільного розвитку;

– у «ресурсний потенціал» включається не тільки система ресурсів, що склалася, а й альтернативні ресурси та їх джерела, тобто нові види ресурсів, які раніше не існували, можливість використання яких науково обґрунтована, і отримання (або використання) передбачено в даному періоді та на перспективу.

Важливість розгляду категорії «ресурсний потенціал» зумовлена і тим, що будь-які цілі і завдання щодо досягнення кінцевих, соціально значущих результатів на перспективу значною мірою визначаються ресурсним потенціалом суспільства (країни, регіону) [13, с. 56].

У навчальному посібнику «Ресурсний потенціал регіону» ресурси визначаються як наявні елементи системи, на основі яких вона функціонує та розвивається, а також які в умовах конкретної ситуації доцільні для застосування як засоби досягнення цілей. На думку авторів, визначити будь-який елемент через термін «ресурс» означає виявити межі його корисності в досягненні мети в умовах конкретної ситуації з урахуванням ієрархії цінностей ресурсів і законів заміщення. Звичайно, всі існуючі на сьогодні визначення ресурсу є цінними і містять важливу інформацію для усвідомлення його як певної категорії.

Найчастіше поняття «ресурси» трактується з чотирьох позицій:

– економічної – як сукупність окремих елементів, що прямо чи опосередковано беруть участь у процесі виробництва або надання послуг; основні елементи економічного потенціалу, які є в розпорядженні суспільства на кожному етапі розвитку виробничих сил у рамках історично визначеної системи виробничих відносин. Специфіка та класифікація цього підходу віддзеркалює безпосередній зв'язок із процесом виробництва: ресурси – фактори виробництва; для того, щоб будь-який елемент був включений у поняття «ресурси», він має отримати економічну оцінку; співвідношення потреби суспільного виробництва у визначеному ресурсі; ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності; природні, матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні;

– владної – як фундаментальне джерело управління; атрибут, обставина або благо, володіння яким підвищує здатність впливу його володаря на інших індивідів або групу; це можливість, яка не обов'язково стає реальністю; усі ті засоби, використання яких забезпечує вплив на об'єкт відповідно до цілей суб'єкта;

- соціальної – реальні та потенційні можливості, засоби і резерви, якими володіє певне суспільство і які воно використовує для забезпечення різних сфер соціального життя і діяльності;

- об'єктної – елемент об'єкта управління, який може бути ефективно використаний суб'єктом для досягнення цілей; деяка сукупність можливостей адміністративно-територіального утворення, розпорядження якими віднесено до компетенції органів влади [13, с. 68].

Аналіз сучасних наукових підходів щодо визначення змісту поняття «ресурс» свідчить про те, що:

- різні ресурси мають різну значимість у тих чи інших підходах;
- ресурси взаємопов'язані, а брак одного ресурсу може компенсуватися наявністю і розвитком інших;
- значимість ресурсів, їх цінність, обсяг і структура змінюються залежно від зміни умов їх формування під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів.

Таким чином, під ресурсом розуміють наявні елементи системи, на основі яких вона функціонує та розвивається і які в умовах конкретної ситуації доцільні для застосування як засоби досягнення цілей. Такий підхід дасть змогу найповніше окреслити можливості системи, які можуть бути використані для максимального задоволення потреб суспільства.

В наукових дослідженнях зустрічається достатньо широкий спектр класифікаційних ознак, за якими здійснюється упорядкування видів ресурсів. Серед них:

- за територією – міжнародні, номінальні, регіональні, міжрегіональні;
- за складом – матеріальні, фінансові, трудові, природні та ін.;
- за походженням – первинні, вторинні;
- за обсягом – вільні, обмежені;
- за економічним змістом – власні, запозичені, залучені;
- за часом користування – постійні, тимчасові;
- за сферою використання – виробничі, оборотні, невиробничі тощо.

Для встановлення взаємозв'язку між окремими видами ресурсів території О. Ольшанський запропонував здійснити таку їх систематизацію: природні (в тому числі рекреаційні); людські (в тому числі інтелектуальні); матеріально-технічні (в тому числі інноваційні); фінансові (в тому числі інвестиційні); інформаційні (в тому числі віртуальні); нематеріальні (в тому числі компетентнісні) [40, с. 221].

Іншими словами, йдеться про певну ресурсну платформу територіальної громади як сукупність основних її компонентів – видів ресурсів, пов'язаних між собою в процесі забезпечення функціонування та розвитку території.

Схематично в укрупненому вигляді (для дотримання наочності, зокрема, матеріально-технічні і інформаційні ресурси агреговане в технологічні) зв'язаність основних компонентів ресурсної платформи територіальної громади відображено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Ресурсна платформа територіальної громади [37]

Слід відмітити, що потенціал територіальної громади (якою є і місто також), як правило, відсвічує лише наявні ресурси, окремі з яких можуть бути вичерпними (багатства надр, ґрунти, дерева, рослинний і тваринний світи, деякі види мінеральної сировини тощо), тому й методи впливу на їх використання мають відрізнятися в залежності від вичерпності/невичерпності ресурсів, можливостей їх відновлюваності (повної або відносної).

Крім того, способи і заходи щодо ресурсного забезпечення розбігаються виходячи із спрямованості управління – на забезпечення поточного функціонування території чи її розвитку як переходу до іншого стану із кількісними та якісними змінами у внутрішньому середовищі.

З огляду на це, О. Ольшанський пропонує застосовувати двовимірний підхід до управління ресурсним забезпеченням розвитку територій, який би надав можливість, з одного боку, споживати оригінальні ресурси для досягнення цілей розвитку, а з іншого – використовувати певні комбінації ресурсів в залежності від існуючих умов [40, с. 222].

Іншими словами, пропонований підхід включає два сегменти:

- перший – використання потенціалу території та його розширення або диверсифікацію;
- другий – регенерація втрачених ресурсів, розробка й створення нових ресурсів, прийняття рішень щодо напрямку та інтенсивності розвитку конкретного виду ресурсів на основі передбачення потреб у майбутньому. Це можливо лише за умов посилення конкурентних переваг території та активної інноваційної діяльності.

Таким чином, найважливішим є визначення поняття «ресурсне забезпечення», адже саме воно віддзеркалює форми і процедури діяльності органів місцевого самоврядування щодо функціонування та розвитку територій.

Необхідність здійснення ресурсного забезпечення розвитку територіальних громад вимагає від місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування застосування сучасних методів ресурсного менеджменту, які мають включати управління ефективністю використання

ресурсів, менеджмент ресурсних резервів, управління розробкою новітніх видів ресурсів тощо.

1.3. Організаційно-правові аспекти управління міськими територіями та їх ресурсним забезпеченням

Досліджуючи витoki теоретичних засад щодо регулювання управління міськими територіями, зокрема, сфери містобудування, можна зазначити, що одним з перших законодавчих нормативних актів, що підсумував основні положення планування і забудови міст, був англійський законодавчий акт 1909 року, який узагальнив всю систему європейських законів, що були введені в дію починаючи з 40-х років XIX століття.

Відповідно до цього закону, складання генеральних планів міст зосереджувалося в міських радах і ставилося під контроль міністерства внутрішніх справ чи аналогічного державного органу. Водночас закон надавав можливість організаціям і приватним особам спостерігати за виконанням проєктів планування. Муніципальна влада отримала можливість виконувати планування на міській території, незалежно від майнових прав на землю, а якщо проєкт передбачав розширення міста, то включати й сільськогосподарські угіддя, розташовані за межею міста. Не підлягали відчуженню тільки землі загального користування (вулиці, площі, сади, місця розташування пам'яток архітектури та мистецтва, а також королівські парки).

Досліджуючи відмінність від сучасних аналогічних питань можна констатувати, що на сьогодні в Україні багато важливих для громади земель приватизовано тим чи іншим чином і тому процес передачі земель в разі такої необхідності ускладнюється. Тому це питання потребує відповідного законодавчого урегулювання.

Загалом містобудівну діяльність в Україні регулює значна кількість державних актів, для уникнення дублювання та суперечностей стосовно повноважень, сьогодні ведеться робота по об'єднанню законодавчої бази щодо

ресурсного забезпечення міських територій в один містобудівний кодекс. Такий кодекс покликаний встановити загальні правові та організаційні засади здійснення містобудівної діяльності в Україні і бути спрямованим на створення та підтримання повноцінного середовища життєдіяльності людини, на узгодження державних, громадських і приватних інтересів при плануванні та забудові територій.

На теперішній час державне регулювання містобудівельної діяльності, за виключенням розробки Генеральної схеми планування території країни та розробки генпланів, часто функціонує як погоджувально-дозвільний механізм який в більшості обслуговує бажання потенційних інвесторів щодо реалізації тих чи інших будівельних проектів, виходячи з існуючого містобудівного законодавства. В більшості випадків можливість будівництва розглядається як «втискання» майбутньої будівлі в межі існуючої забудови, виходячи з бажань забудовника. При цьому часто різними шляхами ігноруються будівельні обмеження щодо протипожежних та санітарних розривів між будівлями, наявності дотримання екологічних вимог та інколи всупереч бажання територіальних громад та окремих мешканців.

Конституцією України [26] закріплена система державних органів, які прямо чи опосередковано впливають на ресурсне забезпечення міських територій, до якої входять:

1. Глава держави – Президент України (ст. 102) – приймає Укази, підписує або ветоє інші акти, які стосуються розвитку та функціонування ресурсного забезпечення міських територій.

2. Органи законодавчої влади (ст. 75) – Верховна Рада України – приймає Закони, Постанови та інші державні акти стосовно ресурсне забезпечення міських територій і поправки до них.

3. Органи виконавчої влади (рис. 1.3):

- вищий рівень – Кабінет Міністрів України,
- центральний рівень – міністерства, державні комітети;

– місцевий рівень – обласні та районні державні адміністрації, голови місцевих державних адміністрацій та управління райдержадміністрацій, приймають відповідні Постанови, розпорядження, акти та інші дії згідно компетенції, що мають вплив на ресурсне забезпечення міських територій.

4. Органи місцевого самоврядування, окремо розробляється механізм впливу об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Рис. 1.3. Рівні управління ресурсним забезпеченням міських територій [24]

Одним з органів цієї системи є Держархбудконтроль.

5. Органи судової влади:

– вищі – Конституційний Суд, Верховний Суд України; вищі спеціалізовані суди – Вищий господарський суд України;

– місцеві – обласні, міжобласні, районні, міські, міжрайонні суди; Військові суди регіонів і військово-морських сил України, гарнізонів. Приймають судові рішення, стосовно спірних питань щодо забезпечення міських територій.

6. Контрольно-наглядові органи – прокуратура (Генеральна прокуратура України та її органи на місцях – обласні, районні, міські прокуратури) – нагляд за здійсненням законодавства щодо питань, стосовно ресурсного забезпечення міських територій.

Згідно зі ст. 143 Конституції України, органам місцевого самоврядування можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, які в здійсненні цих повноважень підконтрольні органом виконавчої влади. До органів місцевого самоврядування відносяться обласні, міські, районні, селищні та сільські ради [26].

Підсумовуючи, можна зробити певні висновки: регулювання (управління) є об'єктивною необхідністю організованого функціонування й розвитку ресурсного забезпечення розвитку міської території.

Великий вплив на організаційно-функціональну структуру ресурсного забезпечення міських територій має адміністративно-територіальний устрій України. На сьогодні існує проєкт Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України», і можливо незадовго він буде прийнятий, імовірно з великою кількістю поправок. За багатьма прогнозами прийняття цього Закону дасть можливість:

- удосконалити систему управління територіями;
- упорядкувати адміністративно-територіальні одиниці;
- запровадити єдину класифікацію адміністративно-територіальних одиниць, законодавчо встановити порядок вирішення питань у цій сфері.

Досліджуючи органи влади, які відповідають за організаційні аспекти ресурсного забезпечення розвитку міських територій, слід визначити Міністерство розвитку громад та територій України (Мінрегіон).

Згідно з Постановою КМУ від 30 квітня 2014 р. № 197 [47], першочерговими завданнями Мінрегіону щодо ресурсного забезпечення розвитку міських територій є забезпечення формування та реалізація державної регіональної політики, державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою, державної житлової політики і політики у сфері благоустрою населених пунктів, державної політики у сфері житлово-комунального господарства, державної політики у сфері поводження з побутовими відходами, державної політики у сфері будівництва, містобудування, просторового планування територій та архітектури, державної політики у сфері технічного регулювання у будівництві, зокрема щодо:

- стимулювання участі регіонів у програмах та проектах розвитку міжрегіонального і транскордонного співробітництва;
- формування оптимальної системи інституційного забезпечення регіонального розвитку;
- формування спроможних територіальних громад;
- сприяння створенню виконавцями комунальних послуг та управителями систем управління якістю відповідних послуг на базі національних або міжнародних стандартів;
- здійснення моніторингу стану розрахунків за житлово-комунальні послуги;
- благоустрою населених пунктів;
- формування єдиної технічної, соціально-економічної політики у сфері питної води, питного водопостачання та водовідведення;
- погодження схем теплопостачання населених пунктів з кількістю жителів більш як 20 тис. осіб та регіональних програм модернізації систем теплопостачання;

- поводження з побутовими відходами, забезпечення розроблення та виконання державних програм у сфері поводження з побутовими відходами, планів та заходів у сфері поводження з побутовими відходами;
- координації діяльності місцевих органів виконавчої влади у сфері поводження з побутовими відходами;
- здійснення нормування у будівництві з метою формування безпечного середовища для життя і здоров'я людини тощо [47].

Крім того, Мінрегіон приймає рішення та має повноваження про делегування саморегульованим організаціям у сфері архітектурної діяльності повноважень щодо проведення професійної атестації виконавців робіт (послуг), пов'язаних зі створенням об'єктів архітектури, визначає офіційне видання в якому опублікуються такі рішення.

Указом Президента України від 8 липня 2011 р. № 742/2011, що нині втратив чинність, було утворено Державну архітектурно-будівельну інспекцію України, тепер – Державна інспекція архітектури та містобудування, основними завданнями якої є реалізація державної політики з питань державного архітектурно-будівельного контролю.

Державна інспекція архітектури та містобудування (ДІАМ) має на меті реалізацію державної політики з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду, а саме:

1. Підготовку та внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду.
2. Здійснення в межах повноважень, визначених законом, державного архітектурно-будівельного контролю за дотриманням замовниками, підприємствами, що надають технічні умови щодо інженерного забезпечення об'єкта будівництва, архітекторами та іншими проектувальниками, підрядниками, експертами, експертними організаціями та відповідальними виконавцями робіт, інженерами-консультантами, власниками будівель та лінійних споруд вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності,

будівельних норм, стандартів і правил під час виконання підготовчих та будівельних робіт тощо [42].

Ще одним органом, що опікується ресурсним забезпеченням розвитку міських територій на регіональному рівні є управління містобудування та архітектури (Департаменти) обласних державних адміністрацій.

Управління містобудування та архітектури (Департаменти) є структурними підрозділами обласних державних адміністрацій, підзвітними і підконтрольними головам обласних державних адміністрацій та Мінрегіону. Управління в своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Мін регіону, розпорядженнями голів обласних державних адміністрацій.

Основними завданнями управління (Департаменту) є:

- забезпечення реалізації державної політики у сфері містобудування та архітектури, розвитку та підтримки індивідуального будівництва на території області;
- аналізу стану містобудування та архітектури на території області, організації розроблення, проведення експертизи і забезпечення затвердження в установленому порядку генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації;
- координація діяльності суб'єктів містобудування щодо комплексного розвитку територій, забудови населених пунктів на території області, поліпшення їх архітектурного вигляду [42].

В межах своїх повноважень охорони, реєстрації та використання пам'яток архітектури та містобудування, палацове-паркових, паркових та історико-культурних ландшафтів.

Управління містобудування та архітектури облдержадміністрації (Департамент) бере участь у реалізації державної політики у сфері містобудування та архітектури, розвитку та підтримки індивідуального будівництва, подає голові обласної державної адміністрації пропозиції голові

обласної державної адміністрації пропозиції з цих питань та відповідно до покладених на нього завдань виконує наступне:

- готує пропозиції до програми соціально-економічного розвитку області та проєктів місцевого бюджету, розвитку та підтримки індивідуального будівництва і подає їх на розгляд до обласної державної адміністрації, сприяє органам місцевого самоврядування у вирішенні питань соціально-економічного розвитку територій;

- розглядає у випадках, установлених законодавством, пропозиції суб'єктів містобудування щодо визначення територій, вибору, вилучення (викупу), приватизації та надання земель для містобудівних потреб згідно з містобудівною документацією, розробляє та подає до обласної державної адміністрації висновки з цих питань, забезпечує контроль за використанням і забудовою зазначених територій, а також можливість провадження на них запланованої містобудівної діяльності тощо [42].

Останнім часом Мінрегіоном все більше уваги приділяється створенню моделі ефективного поєднання державного регулювання з саморегулюванням у сфері містобудування, забезпечення господарського порядку на основах саморегулювання професіональними об'єднаннями у будівництві.

Пошук нових форм державного та громадського партнерства є досить актуальним. Запровадження спеціальних інститутів громадського регулювання щодо ресурсного забезпечення розвитку міст – саморегулювних організацій з метою розробки і встановлення стандартів та правил господарської діяльності у сфері містобудування, забезпечення механізму зворотного зв'язку з питань регулювання і контролю між суб'єктами господарювання і органами державної влади та місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ М. ЗАПОРІЖЖЯ)

2.1. Дослідження інвестиційного забезпечення містобудівної сфери

На думку вітчизняних фахівців одним з державних пріоритетів щодо ресурсного забезпечення міських територій, має стати створення сприятливого інвестиційного клімату, який б сприяв надходженню інвестицій у міста.

Значне покращання інвестиційного середовища можна забезпечити прийняттям невідкладних заходів щодо стабілізації діяльності будівельної галузі та розвитку житлового будівництва, що є однією з нагальних потреб міст.

Сам механізм будівництва доступного житла унормовано ст. 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва», розробленого, на той час, Мінрегіоном та доповнено новими сучасними правками. В цьому акті визначено поняття доступного житла та державної підтримки його будівництва або придбання, коло осіб, що мають право на отримання такої підтримки, джерела фінансування будівництва доступного житла, основні вимоги до такого житла та умови здешевлення його вартості. Зокрема, розглядуване житло – це збудовані і ті, що будуються за державної підтримки, житлові будинки (комплекси) та квартири [33].

При цьому, державна підтримка будівництва передбачає сплату за рахунок бюджетних коштів 30 відсотків вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або наданні уповноваженим банком пільгового іпотечного житлового кредиту. Незважаючи на те, що житло втратило в ролі держави головного інвестора, будівництво доступного житла за державної допомоги залишається одним з шляхів державного регулювання ресурсного забезпечення міських територій.

Дослідження показує, що на сьогодні громадяни не ризикують вкладати кошти у незавершене будівництво. При цьому попит на житло не зник, він лише відкладений і це говорить про перспективу цього сегменту будівельного ринку це також, говорить не лише про наслідки кризи у світовій економіці, але й про недовіру у громадян як найчисельніших інвесторів до «постачальників» житла і до держави в цілому, як інституції, що повинна забезпечувати стабільність на ринку житла та можливість його розглядати доступним для громадян способом.

Питання державного регулювання інвестиційної діяльності в аспектах містобудівної сфери представлені на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Державне регулювання інвестицій у ресурсне забезпечення міських територій [55]

Інвестиційно-будівельна діяльність як різновид господарської діяльності є, як правило, суспільно корисною. Однак інвестори, не завжди враховують державні чи суспільні (публічні) інтереси здійснюючи діяльність з метою отримання прибутку – суспільства в цілому, територіальних громад, окремих верст мешканців даних територій стосовно безпечних і належних умов життя,

праці та харчування. Це є однією з об'єктивних підстав державного регулювання інвестиційно-будівельної діяльності. Прагнучи отримати максимальний прибуток, інвестори можуть порушувати при цьому вимоги щодо:

- якості будівельної продукції, робіт, послуг, які надаються іншим учасникам містобудівної діяльності та громадянам;
- збереження довкілля, раціонального використання природних ресурсів і збереження пам'яток містобудування та архітектури;
- неухильне виконання технічних умов усіх видів проєктів, державних будівельних норм, безпеки праці та умови відповідних робіт найманих працівників які здійснюють різного виду дії щодо реалізації інвестиційно-будівельних проєктів;
- виконання вимог антимонопольного законодавства, підтримання ринкового середовища, та забезпечення добросовісної конкуренції.

Необхідно зазначити, що систему нормативної документації, яка повинна на сьогодні формувати основні принципи містобудівного простору і яка на сьогодні є чинною і далі належить допрацьовувати та звести в єдиний, Містобудівний кодекс. Така робота вже давно розпочата і основну концепцію Містобудівного кодексу Уряд схвалив ще 18 липня 2007 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 536-р. Але вона потребує обговорення та доопрацювання і до теперішнього часу ще не дійшла чинності.

Проєктом передбачено, що цей Кодекс повинен акумулювати в собі дух і суть положення основних законів України, які безпосередньо регулюють процеси планування і забудови територій. Основним завданням Кодексу, має бути систематизація законодавства у сфері містобудування, створення сприятливих умов для подальшого розвитку містобудівної діяльності, залучення інвесторів та населення до процесу розвитку населених пунктів, упорядкування розвитку територій відповідно до рішень містобудівної документації, встановлення провідного значення містобудівної документації та місцевих правил у врегулюванні розвитку населених пунктів і територій,

підвищення рівня гарантій для інвестицій у будівництво за рахунок прийняття принципових рішень особливо на початковій стадії будівництва [51, с. 44].

Таким чином, можливо активно сприяти удосконаленню порядку і прозорості прийняття рішень з питань містобудування, ефективному використанню територій, удосконаленню порядку підготовки та затвердження проектної документації для будівництва, посилить контроль за будівництвом, а також оптимізує використання територій з урахуванням державних та громадських інтересів і унеможливить між ними утворення передумов до конфліктних ситуацій.

Основними напрямками Містобудівного кодексу України, ще Мінрегіоном пропонувалося визначити положення щодо:

- принципів та основних завдань містобудування;
- повноважень органів місцевого самоврядування різного рівня та їх виконавчих органів, органів виконавчої влади з питань містобудування та архітектури щодо розроблення, погодження, затвердження містобудівної документації та шляхів її реалізації;
- врахування санітарних, екологічних, протипожежних вимог та вимог щодо запобігання техногенних і природних надзвичайних ситуацій, а також соціальних вимог до планування і забудови територій при вирішенні питань планування і забудови територій;
- проведення громадського обговорення проектів містобудівної документації, надання вихідних даних для проєктування об'єктів містобудування;
- здійснення будівельного та авторського нагляду у будівництві, контролю за забудовою територій, процедури надання дозволів на виконання підготовчих та будівельних робіт.

Однією з складових розвитку містобудівного простору, є будівництво житла. Зокрема, передусім, це питання стосується доступності житла у містах та можливості взяти іпотеку.

У 2021 р. Урядом України була затверджена державна програма «Доступна іпотека 7 %», яка з 01.03.2021 р. реалізується Фондом розвитку підприємництва за ініціативи Президента та Уряду України згідно Порядку здешевлення вартості іпотечних кредитів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28.

Метою зазначеної програми є спрощення доступу фізичних осіб – громадян України (позичальників) до іпотечного кредитування. Згідно з умовами максимальна сума іпотечного кредиту, наданого уповноваженим банком за програмою, за яким позичальник та члени його сім'ї можуть отримати державну підтримку, визначається не більш як 85 % вартості нормативної площі предмета іпотеки, але становить не більш як 2 000 000,00 (два мільйони) гривень. Максимальний строк іпотечного кредиту становить 240 місяців. Позичальник має сплатити перший (початковий) внесок за рахунок власних коштів у розмірі не менш як 15 % (п'ятнадцяти) відсотків вартості предмета іпотеки.

Загальний обсяг фінансування за зазначеною програмою запланований у обсязі приблизно 2 млрд грн, з яких у 2021 р. виділено 300 млн грн [64].

Вплив фінансово-економічної кризи внаслідок пандемії коронавірусу, яка розпочалася у 2020 р., загострило ситуацію на вітчизняному ринку іпотечного кредитування, що виявлялося у зниженні ліквідності банків, зростанні ризиків кредитування, ускладненні умов видачі кредитів; погіршенні фінансово-економічного стану будівельних організацій (забудовників); зниженні обсягів житла; різкої волатильності цін на нерухомість; зменшенні платоспроможного попиту з боку населення на нові кредити, а також погіршенні платоспроможності «старих» позичальників.

Спричинена пандемією COVID-19 криза істотно вплинула на національну банківську систему, що виявилось у погіршенні якості портфельів іпотечних кредитів та зниження обсягів кредитування. До найбільш характерних заходів, до яких вдалися банки з метою стабілізації якісної структури своїх іпотечних портфельів, слід віднести: регулювання ставки за іпотечними кредитами і

впровадження практики з видачі кредиту під змінну ставку; регулювання обсягу первинного внеску; модифікація вимог до об'єктів кредитування; вдосконалення методик оцінки кредитоспроможності позичальників; регулювання обсягів простроченої заборгованості за іпотечними кредитами.

На рис. 2.2 наведемо динаміку показників ринку житла в Україні у період 2018-2020 рр.

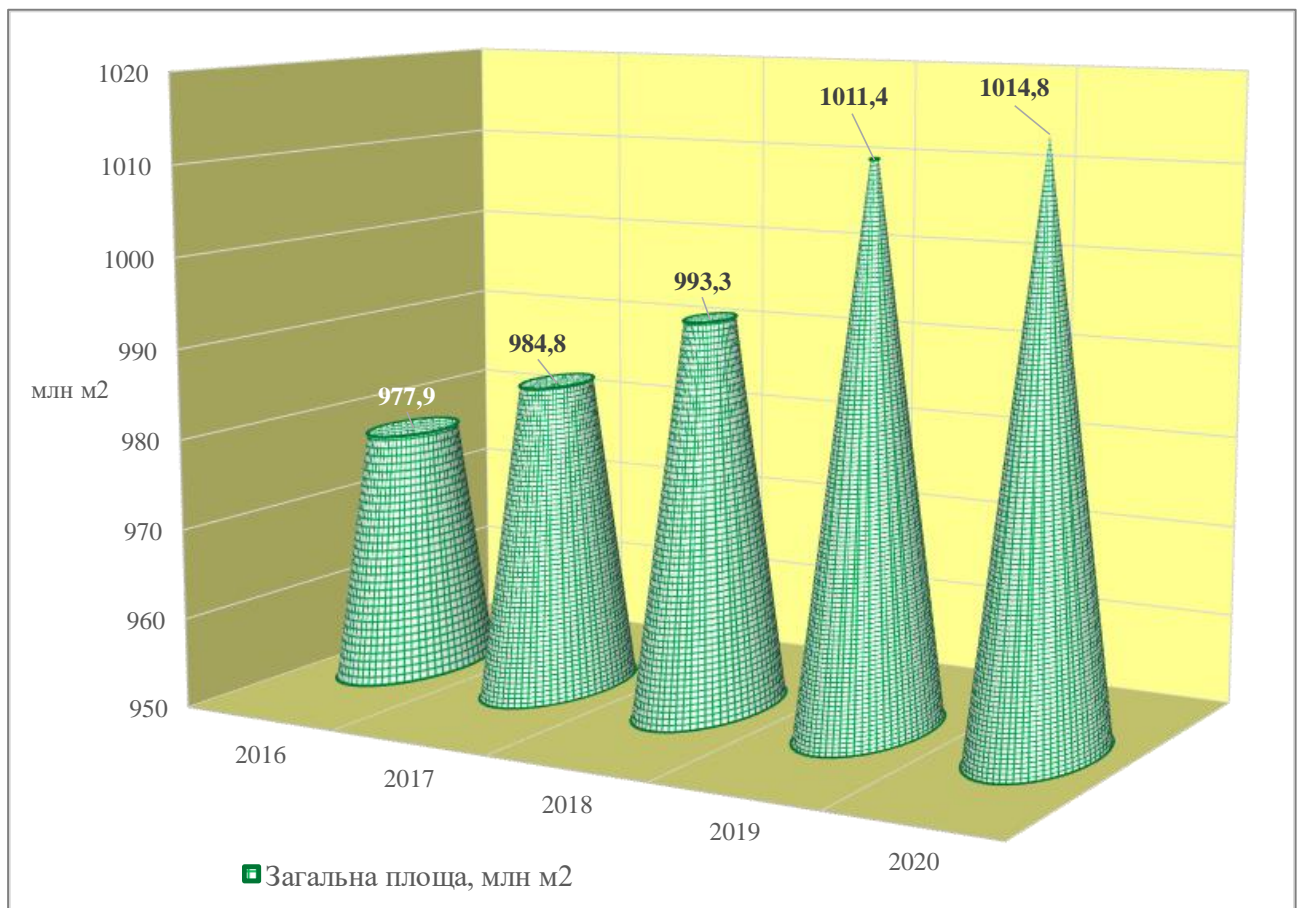

Рис. 2.2. Динаміка показників житлового фонду в Україні у період 2016 – 2020 рр., млн м²

(відповідно до останніх оприлюднених статистичних даних [44])

З рис. 2.2 видно, що наявна яскраво виражена тенденція зростання обсягів будівництва житла протягом 2016 – 2020 рр. Причому, найзначніше зростання спостерігалось саме у 2019 – 2020 рр. Тобто, протягом періоду спостерігалось зростання житлового фонду в Україні, в цілому на 36,9 млн м², що становить 3,77 % зростання.

Водночас криза через пандемію досить суттєво позначилася на процесі введення нового житла (рис. 2.3).

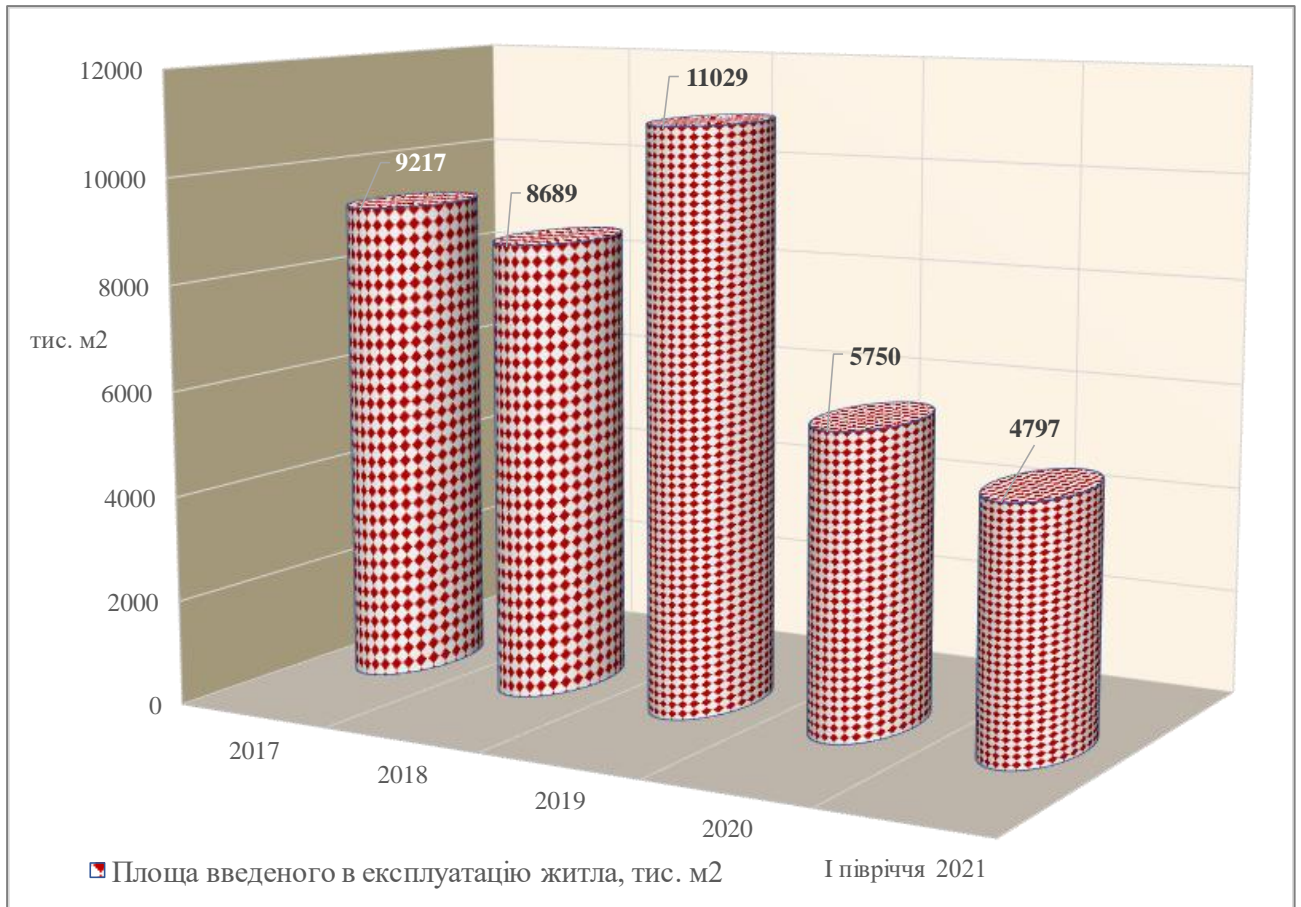

Рис. 2.3. Динаміка показників уведеного в експлуатацію нового житла у період 2017 – I півріччя 2021 рр., тис. м² (відповідно до останніх оприлюднених статистичних даних [44])

Слід зазначити, що обсяги нового побудованого житла змінювалися нерівномірно. Так, у 2017 р. загальна площа введенного в експлуатацію нового житла становила 9 217 тис. м², після чого у наступному році відбулося скорочення будівництва на 5,73 %, це було спричинено зростанням цін на будівельні матеріали та наслідком будівельного «буму», який тривав у попередні два роки. Крім того скорочення житлового будівництва також пов'язано із платоспроможним попитом, який виявив скорочення.

У 2019 р. відбулося поживалення на ринку, та загальний обсяг площ, були впроваджені у експлуатацію становив 11 209 тис. м², що на 19,65 % більше, ніж на початку періоду та на 26,9 % більше за попередній період. Проте,

незважаючи на зростання, обсяг житлового будівництва не отримав чіткої тенденції до зростання. Так, у 2020 р. площа житла, що введено у експлуатацію, становила 5 749,92 тис. м², що дає підстави стверджувати про обвал ринку внаслідок пандемії. Так, це вказує на майже 50 % скорочення (на 47,87 %) порівняно із докризовим 2019 р.

При цьому є сподівання на певне покращення ситуації у 2021 р., коли, за даними Державної служби статистики, було введено в експлуатацію житла за підсумками січня – червня 2021 р. 4 797,2 тис. м², що означає збільшення на 29,5 % порівняно з аналогічним періодом 2020 року. Водночас, зазначена динаміка не дозволяє очікувати, що за підсумком 2021 р. (коли відповідні дані будуть оприлюднені) слід очікувати виходу ринку на докризовий рівень введення житла у експлуатацію.

Одночасно спостерігалось інтенсивне зростання ринку іпотечного житлового кредитування в нашій країні (табл. 2.1) [44].

Таблиця 2.1

**Динаміка ринку іпотечного житлового кредитування в Україні
у 2017 – 4 міс. 2022 рр., млн грн**

Період	Кредити, що надані домашнім господарствам	Іпотечні кредити	Частка іпотечних кредитів у загальному обсязі кредитування домогосподарств, %
2017	174 181,9	38 600,9	22,2
2018	201 101,8	42 308,2	21,0
2019	212 515,1	26 615,7	12,5
2020	206 471,4	30 388,9	14,7
2021	254 385,2	28 692,5	11,3
4 міс. 2022	259 173,9	28 561,2	11,0

Важливо зазначити, що починаючи з лютого 2012 року, регулятором НБУ уточнено класифікацію кредитів за видами забезпечення, відповідно до іпотечних кредитів включаються кредити, що мають декілька видів забезпечення, серед яких найбільшим забезпеченням за вартістю є:

- майнові права на майбутнє нерухоме майно житлового фонду;

- майнові права на інше майбутнє нерухоме майно;
- нерухоме майно житлового фонду;
- інше нерухоме майно.

Відповідно не кожний кредит, який взятий на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості відноситься до іпотечних.

Ситуація, яка склалася на ринку іпотеки у 2019 р. призвела до втручання Уряду, який на початку 2020 р. вжив заходів щодо здешевлення вартості іпотечних кредитів, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28.

Внаслідок цього відбулося зростання попиту на іпотечні кредити, незважаючи на пандемію коронавірусу нового типу, яка вирувала в Україні, обсяги іпотечного кредитування до 30 388,9 млн грн, що на 14,18 % більше, ніж у попередньому році. Також у 2020 р. зросла частка іпотечного кредитування у загальному обсязі кредитування домогосподарств – до 14,7 %.

У 2021 р. відбулося знову скорочення обсягів іпотечного кредитування – на 5,58% порівняно із 2020 р., що є наслідком впливу коронавірусної кризи, яка справила дуже болісного впливу на українську економіку та ринок іпотечного кредитування та це проявилось у 2021 р. Крім того, це є наслідком того, що коронавірусна криза виявилася тривалішою, ніж це очікувалося [44].

Доцільно також розглянути дані щодо перших чотирьох місяців поточного, 2022 року. Так, не встиг ринок іпотечного кредитування відновитися після кризи, спричиненої COVID-19, сталося повномасштабне воєнне вторгнення російської федерації. В умовах воєнного стану відбулося згорання іпотечних програм майже у всіх вітчизняних банках, що спричинено ризиками та непередбачуваністю стану української економіки.

Станом на чотири місяці 2022 р. обсяг іпотечних кредитів становив 28 561,2 млн грн, що на 0,46 % менше, ніж їхній обсяг на кінець 2021 р., що підтверджує «заморозку» іпотечного кредитування.

Для розвитку будівництва житла профільним міністерством пропонується створення фонду економічних проєктів, реалізованих з будівельної практики на

основі енергозберігаючих технологій, ефективних індустріальних конструкцій та місцевих виробів і матеріалів. Важливим елементом реалізації програми доступного житла та одним із механізмів його здешевлення може стати створення при місцевих органах з питань містобудування та архітектури фонду економічних проєктів повторного застосування з дотриманням чинного законодавства про авторське право та суміжні права.

Необхідно відзначити, що зміна пріоритетів у розвитку наглядових та контролюючих функцій, що виражено у їх вертикальному підпорядкуванні, як і інший підхід до спеціалістів на безпосередньо нижчому контролюючому рівні, повинні зводити людський фактор нанівець, перетворюючи контролюючі дії державних органів нагляду в просте виконання інструкцій. Це дасть можливість вибудувати більш керовану систему державного управління в цій галузі, спроможну на більш ефективне виконання покладених повноважень саме в цій сфері і безперечно мати позитивний вплив на формування архітектурно-містобудівного простору.

2.2. Оцінка територіально-просторового планування розвитку міських територій на прикладі м. Запоріжжя

Значний науковий і практичний інтерес викликає використання земель для забудови і благоустрою саме у межах міст, в яких сконцентровано більшість населення України. Земельний фонд міст є ресурсом багатофункціонального використання та фактором, що забезпечує взаємозв'язок усіх процесів, які відбуваються в містах. Міста зосереджують на своїй території переважну частину населення країни, а отже, в них концентрується економічний, фінансовий і трудовий потенціал, чим визначається складність механізму управління містами. У свою чергу створення на території міст ефективної системи землекористування може забезпечити комплексне вирішення екологічних, економічних і соціально-політичних проблем, які тісно переплетені між собою.

До основних функцій міських земель відносяться:

- забезпечення розселення людей (їх проживання, працю і відпочинок);
- розміщення виробничих та інших міських об'єктів; [31, с. 86]
- забезпечення сталого сприятливого стану середовища, що оточує людину;
- забезпечення переміщення ресурсів усередині міста і між містами [31, с. 86].

Міські землі – це динамічна підсистема складної природно-техногенної геосистеми «місто», яка взаємодіє з безліччю взаємопов'язаних елементів (грунт, гірські породи, водні об'єкти та ін.). Зміна властивостей земель викликає зміну стану взаємодіючих з землями техногенних та природних підсистем. У свою чергу, ці підсистеми здійснюють зворотний вплив на міські землі, що тягне за собою зміну кількісних і якісних характеристик земельних ресурсів.

Однією з головних цілей земельної політики в ринкових умовах є підвищення ефективності використання земельних ресурсів і створення умов для перетворення земельно-ресурсного потенціалу на самостійний потужний фактор економічного розвитку міст. У зв'язку з вказаним ефективно управління земельними ресурсами має включати такі економічні інструменти, як ринкова вартість землі; рента земельних ділянок; оподаткування землі на основі її ринкової вартості. З представленої структури економічних інструментів пріоритетною є економічна оцінка земельних ресурсів.

У сучасних умовах земельно-ресурсний потенціал в економіці міст використовується поки що неефективно, його роль істотно недооцінюється. У свою чергу рівень ефективності використання міських земельних ресурсів є важливою складовою загальної політики розвитку міст, у залежності від якого міста можуть просуватися по шляху сталого економічного й соціального прогресу. При плануванні міського землекористування в сучасних умовах необхідно враховувати певні вимоги:

- поєднання інтересів суспільства і законних інтересів власників земельних ділянок, а також громадян, які проживають на цій території;
- пріоритет екологічних вимог над економічною доцільністю використання земель;
- диференційований підхід до встановлення правового режиму земель з урахуванням природних, економічних, соціальних та інших факторів;
- пріоритет збереження особливо цінних сільськогосподарських угідь і земель особливо охоронюваних територій;
- збереження єдності земельних ділянок і міцно пов'язаних з ними об'єктів нерухомості;
- запобігання негативних (шкідливих) впливів на здоров'я населення;
- наукову обґрунтованість, екологічну, економічну і соціальну ефективність запланованих заходів [30].

Управління містом, його розвитком пов'язане з комплексним впливом на всі компоненти соціальної інфраструктури і повинно враховувати систему її функцій (комунікаційну, правову, економічну, освітню та культурно-естетичну). Застосування традиційних методів, що спиралися лише на дозвільний характер землекористування і пряме адміністрування в рамках прийнятих у радянський період містобудівних схем, втратило свою ефективність і не досягає поставлених цілей у зв'язку зі змінами системи спонукальних стимулів, які сприяють тому чи іншому варіанту освоєння території. У сучасних умовах важливо забезпечити розвиток методів оптимізації землекористування, які дозволили б застосовувати гнучкі моделі земельних відносин.

Слід зазначити, що земельні ресурси міста – це, у першу чергу, його територіальні ресурси. Вони за визначенням є обмеженими – законодавчо, географічно, адміністративно, інфраструктурно. Власне у самій назві даного типу людських поселень криється сутність цієї тези, тому у містах завжди гостро стояло питання раціонального, ефективного, доцільного, перш за все, з позиції прибутковості, використання наявних територій. Із зростанням міст

потреба в обліку і впорядкуванні наявних та виявлення вільних територій стала життєво необхідною. Зрозуміло, що у різних країнах з цією потребою зіткнулись у різний час, але оскільки розвиток і забудова міст у всі часи і майже повсюдно здійснювались виходячи з необмежених можливостей використання наявних ресурсів – це призводило до нераціональності, неекономності, незбалансованості в користуванні природним і міським середовищем, а відтак суперечило принципам так званого «стійкого розвитку».

Ця тенденція не оминула і Україну, де станом на сьогодні більшість підприємств, розміщених на території міст, має застаріле виробництво, технології якого характеризуються підвищеною ресурсоемністю та екологічною небезпечністю, а основні фонди – значним ступенем зношування. До цього слід додати стан міської інфраструктури. Обмеженість можливостей подальшого розвитку її транспортного й інженерного сегментів стала особливо помітною на тлі загальнонаціонального економічного підйому, спровокованого розширенням у містах існуючих і новостворених виробництв, якими сьогодні виробляється майже 80 % ВВП країни.

За умов становлення ринкових відносин в економіці України у деяких фахівців виникли сумніви щодо доцільності централізованого планування міського розвитку, установлення і дотримання чітких строків у реалізації містобудівних програм. За радянських часів всі без винятку міста, що були збудовані або розбудовувались на території СРСР, утворювались і розвивались двома диспропорційними частинами: «містоутворюючою», яка стосувалась виробничого життя міста, та «містозабезпечуючою» – характеризувала невиробничий бік життя городян. Подібний спрощений підхід не міг враховувати всю складність можливих чинників впливу та їх взаємозв'язків. Виник виразний дисонанс між потребою й актуальністю розробки генерального плану на перспективу 25 – 30 років та швидкістю, кардинальністю змін в центрі і на місцях.

Управлінська практика свідчить, що коректування генерального плану необхідне, щонайменше, кожні п'ять років, а точність деталей, якої так звикли

додержуватися проєктувальники, стає скоріше перешкодою, чим допомогою в реальному розвитку міста. Тому виник своєрідний парадокс – чим повнішим був склад генерального плану, чим детальніше він передбачав зміни в структурі і вигляді міста, тим швидше він розходився з вимогами і потребами сьогодення.

Сучасний тип генплану повинен містити програму поетапного розвитку всіх складових містобудівної діяльності, послідовної зміни нормативів якості міського середовища, урахувувати чинник мобільності у взаємозв'язках і взаємозалежності різних елементів міської інфраструктури [22, с. 48].

Система управління процесами міського розвитку ґрунтується на прогностичних моделях, які розроблюються у складі генерального плану на віддалену перспективу. Це потрібно для визначення принципово можливих масштабів і напрямів соціально-демографічного і територіально-планувального розвитку міста, розміщення великих об'єктів транспортної та інженерної інфраструктури міського і регіонального значення. Розрахунки, виконані в генеральному плані на віддалену перспективу, повинні визначати загальні обсяги інвестицій, потрібні для збалансованого розвитку міста. На період розрахункового терміну (приблизно 20 років) генпланом повинна визначатися потреба в ресурсах на реалізацію конкретних програм: підготовка до освоєння нових територій; будівництво великих елементів міської інфраструктури, об'єктів зовнішнього транспорту та ін. Відповідно на найближчі 5 – 7 років, або період першої черги, має бути обґрунтована та підтверджена реальними ресурсами програма міського розвитку і капітального будівництва.

Перехід до ринку не тільки викликав сумніви у деяких фахівців щодо доцільності централізованого планування міського розвитку та вимагав перегляду сформованої на місцях практики його прогнозування, але й кардинально вплинув на зміст і підвалини містобудівної політики. Поява нових форм власності, необхідність урахування інтересів великої кількості конкуруючих між собою господарюючих суб'єктів, кон'юнктурність ринку, поглиблення соціального і майнового розшарування населення призвели до того, що на зміну типовим архітектурно-планувальним стандартам будівництва,

прийшло безліч нерідко суперечливих потреб та інтересів різних категорій, верств, груп населення.

У розвинених країнах, де вже існує вільний ринок землі і нерухомості, рішення про будівництво нових об'єктів на муніципальному рівні приймається з урахуванням інтересів приватних осіб, які визначають призначення, типи і форми будівель. Головною умовою є дотримання вимог чинних законів і положень, що забезпечують співіснування нових типів землекористування із вже існуючими на сусідніх територіях, а також вимог генерального плану по районах міста, правил техніки безпеки та санітарно-гігієнічних норм. Але оскільки земля, що належить приватним особам, і проекти приватного будівництва не регулюються безпосередньо положеннями генерального плану, у світовій практиці вони є предметом регулювання зонінгових правил. Ознайомившись з ними, забудовник вчасно отримує інформацію про припустимі форми землекористування на території під забудову і має юридичну гарантію, що у випадку дотримання цих вимог він обов'язково отримає дозвіл на будівництво.

Таким чином зонінгові правила надають можливість землевласникам здійснювати широкий вибір напрямів використання земельних ділянок і, водночас, забороняють їх нецільове використання. У цілому, компетентно проведене зонування територій допомагає в майбутньому захистити державні і громадські інтереси та уникнути судових справ та юридичних казусів.

Цілком зрозуміло, що в сучасних умовах однією з головних засад ефективної містобудівної політики є необхідність враховувати, врегульовувати, поєднувати різні і не рідко суперечливі інтереси держави, бізнесу, територіальної громади з тим, аби місто не зупинялось у своєму розвитку, не захлиналось у вирі політичних протистоянь та штучних бізнес-конфліктів, прямувало свідомо і виважено обраним шляхом. І це є чи не найголовнішим завданням міської влади. А для цього вкрай важливо залучати, перш за все, відповідних фахівців і експертів, а в перспективі – більш широкі верстви городян, до розгляду і розв'язання нагальних питань у сфері містобудування,

забезпечувати прозорість процесів розробки і здійснення містобудівної політики.

Слід зазначити, що проблеми сучасного українського міста слід вирішувати серед іншого шляхом раціонального планування, забудови і благоустрою його територій. Згідно з Законом України «Про планування і забудову територій» процес планування певної території полягає у створенні та впровадженні містобудівної документації, ухваленні та реалізації відповідних рішень. Серед найважливіших видів містобудівної документації закон називає: «Генеральну схему планування території України», схеми планування територій на регіональному та місцевому рівнях, а також генеральний план населеного пункту, в якому принципово вирішуються питання забудови, благоустрою та іншого використання його земель.

Закон України «Про планування і забудову територій» визначає, що при здійсненні планування і забудови територій на місцевому рівні врахування приватних інтересів полягає у забезпеченні фізичним і юридичним особам рівних можливостей захисту майнових прав і безпечного функціонування об'єктів нерухомості, а Конституція України проголошує норми – принципи, за якими право власності на землю гарантується (ст. 14); право приватної власності є непорушним (ст. 41). З огляду на таке вбачається, що при плануванні і забудові територій, затвердженні відповідної містобудівної документації та її реалізації слід максимально можливо передбачати збереження існуючих об'єктів права власності, притримуючись при цьому основних завдань планування територій і в той же час забезпечуючи адекватне врахування державних та громадських інтересів, що видається вкрай ускладненим при довгостроковому стратегічному плануванні територій міст, які до цього існували і розвивались протягом багатьох десятиліть [48, с. 4].

У додатку А наведено Генеральний план м. Запоріжжя.

Вочевидь вирішення таких питань, як і великої кількості інших, належить до завдань генерального плану кожного міста. Під генеральним планом закон розуміє містобудівну документацію, яка визначає принципові вирішення

розвитку, планування, забудови та іншого використання території населеного пункту. Відповідно до діючих державних будівельних норм генеральний план міста є основним видом містобудівної документації з планування території населеного пункту, призначеним для обґрунтування (розробки та реалізації) довгострокової політики органу місцевого самоврядування в питаннях використання і забудови території.

Генеральним планом населеного пункту визначаються:

- потреби в територіях для забудови та іншого використання;
- потреба у зміні межі населеного пункту, черговість і пріоритетність забудови та іншого використання територій;
- межі функціональних зон, пріоритетні та допустимі види використання та забудови територій;
- планувальна структура та просторова композиція забудови населеного пункту;
- загальний стан довкілля населеного пункту, основні фактори його формування, містобудівні заходи щодо поліпшення екологічного і санітарно-гігієнічного стану;
- території, які мають будівельні, санітарно-гігієнічні, природоохоронні та інші обмеження їх використання;
- інші вимоги, визначені державними будівельними нормами (ст. 12 Закону України «Про планування і забудову територій»).

За Законом України «Про благоустрій населених пунктів», благоустрій в населеному пункті має здійснюватись насамперед відповідно до затвердженої містобудівної документації, правил забудови і правил благоустрою населеного пункту, відповідно до установлених державних стандартів, норм і правил, а також системи нормативів, що встановлюється у сфері землеустрою, містобудування, озеленення територій, утримання будинків і споруд, освітлення територій, стандартів і нормативів у галузі охорони здоров'я та охорони навколишнього природного середовища [53].

На даний час все більшої уваги дістають питання впровадження зонування територій населених пунктів, як певної альтернативи визначенням законодавчо генеральним планам населених пунктів і планам їх земельно-господарського устрою. Відзначається, що зонінг міста деталізує концепцію генерального плану у напрямку раціонального використання всіх міських територій. Створення зонінгу в містах має на меті поступово замінити традиційні генплани у справі планування і забудови міст. Зонінг відрізняється від генплану тим, що останній визначає дуже конкретні і єдино можливі вимоги до територій та їх планування, які як правило закладаються в генплані на тривалий період і об'єктивно їх не можна чітко дотримати. В свою чергу зонінг, як система містобудівних правил, передбачає лише обмеження щодо освоєння території, господарювання на ній і таким чином є гнучкішим документом, ніж генплан [30].

Таким чином, генеральний план в його сучасному вигляді потрібен кожному місту України оскільки є документом, в якому визначаються принципові і найважливіші для населеного пункту питання екологічного (окремим розділом цієї містобудівної документації має виконуватись розділ охорона навколишнього середовища), соціально – економічного характеру та інші не менш важливі питання.

Дійсно основи генерального планування територій міст закладались ще за «радянських часів», але в наш час саме на підставі цього документу мають розроблятися і прийматися такі найважливіші місцеві нормативно-правові акти як правила забудови міста з їх графічною частиною - планом зонування і правила благоустрою території міста (які також включають графічну частину). Саме правилами забудови і правилами благоустрою має визначатись перелік переважних і допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок у межах окремих зон міста, порядок благоустрою та утримання територій об'єктів благоустрою та ін.

Впровадження більш «гнучких» зонінгових правил забудови і благоустрою територій певного міста, на переваги яких активно вказується в

літературі, дозволить зробити більш «гнучким» і сам генеральний план (який має розглядатись як стадія довготривалого стратегічного розвитку населеного пункту), а так і загалом процес планування міської території, який має бути постійним, безперервним, динамічним і характеризуватись «зворотнім зв'язком». При цьому визначення статусу міських земель у названих вище «документах», які затверджуються актами органів місцевого самоврядування не спростовує необхідність закріплення статусу міських земель на рівні закону, із чітко визначеними правилами і обмеженнями щодо їх використання.

2.3. Оцінка ресурсного забезпечення розвитку м. Запоріжжя

Місто Запоріжжя – це адміністративний центр Запорізької області, один з найбільших адміністративних, індустріальних і культурних центрів півдня України. Місто розташоване на головній водотранспортній магістралі – річці Дніпро. Запоріжжя – шосте за кількістю населення місто України. Станом на 01 січня 2022 року населення Запоріжжя налічувало 710 052 осіб. Особи працездатного віку складають 62,8 % від загальної чисельності населення міста.

Разом з навколишніми поселеннями місто утворює Запорізьку агломерацію. Відповідно до Зведеної схеми районного планування України, Запоріжжя посідає важливе місце в регіональній системі розселення й виконує функції обласного центру. У зоні економічного впливу м. Запоріжжя, як обласного центру, на території 2718 тис. га розташовано 14 міст, 22 селища міського типу, значна кількість сіл, де мешкає понад 1,7 млн осіб.

Система розселення (приміська зона), економічним центром якої є Запоріжжя, охоплює Запорізький, Вільнянський, Оріхівський, Василівський і Кам'янсько-Дніпровський адміністративні райони Запорізької області, загальна площа яких становить 760 тис. га та вирізняється високим рівнем виробничо-господарського освоєння території, високою цінністю сільськогосподарських земель і природного середовища. Тут розташовано 5 міст, 6 селищ міського типу і близько 300 сільських населених пунктів. Загальна чисельність

населення агломерації становить близько 315 тис. осіб і разом з населенням міста складає 1 072 000 осіб. У ширшому сенсі, як частина Придніпровської міської агломерації Запоріжжя є частиною території більш як з тримільйонним населенням [56].

Особливістю міста Запоріжжя є те, що в ньому зосереджено 65 % продуктивних потужностей і 43 % населення Запорізької області. Запоріжжя – четвертий за величиною індустріальний центр України з розвиненим машинобудуванням, чорною та кольоровою металургією, хімічною та будівельною промисловістю. Усе більшого значення набувають легка та харчова промисловість, сфера обслуговування. Місто має річковий порт, міжнародний аеропорт і є важливим транзитним залізничним вузлом.

Економічний та науковий потенціал. Економіка міста ґрунтується на металургійній галузі, машинобудуванні та енергетиці. Поступово все більшого значення набуває диференціація виробництв, розвиток переробної промисловості, надання послуг. Зростає вплив і цінність інтелектуальної складової в економічному розвитку міста.

Місто славиться такими відомими підприємствами:

- ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» – одне з провідних металургійних підприємств України, яке входить до складу найбільшої гірничо-металургійної компанії – Групи Метінвест. Підприємство чітко тримає курс на підвищення ефективності, модернізацію устаткування, а також створення й поліпшення безпечних умов праці для працівників;
- ПАТ «Запорізький завод феросплавів» – провідний виробник феросплавів;
- ПАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь» – виробник спеціальних сталей і сплавів;
- Запорізький титано-магнієвий комбінат – єдиний в Україні виробник губчатого титану, який також виробляє титанові зливки;
- ПАТ «Український графіт» – провідний виробник графітованих електродів для електричних печей.

Продукція більшості підприємств міста успішно конкурує на світовому ринку. Високоточне машинобудування представлено АТ «Мотор Січ» – одним з найбільших підприємств у світі з випуску авіаційних двигунів для літаків і вертольотів, а також промислових газотурбінних установок. ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод» – єдине в Україні підприємство, що має повний цикл виробництва легкових автомобілів.

ПАТ «Запоріжтрансформатор» – один з лідерів світового трансформаторобудування, який поставляє свою продукцію у більш, ніж 80 країн світу. ПАТ «Запоріжкран» є одним з найбільших кранобудівних підприємств (крани вантажопідйомністю від 5 до 1 000 т).

КП «Науково-виробничий комплекс «Іскра» – провідний розробник і виробник наземної радіолокаційної техніки оборонного комплексу України.

Державне підприємство «Запорізький державний авіаційний ремонтний завод «МіГремонт» – спеціалізується на ремонті авіаційної техніки.

ПрАТ «Запоріжкокс» – одне з найбільших коксохімічних підприємств на території України. ПрАТ «Запоріжвогнетрив» – одне з найбільших підприємств в Україні з виробництва вогнетривких виробів і матеріалів високої якості, та єдине за видами й асортиментом продукції.

ПАТ «ДТЕК «Дніпроенерго» – один з провідних українських виробників електроенергії та тепла, компанія-лідер серед п'яти теплових енергогенеруючих компаній країни. Дніпровська гідроелектростанція входить до складу найбільшої гідроенергуючої компанії України ПАТ «Укргідроенерго».

ПАТ «Карлсберг Україна» – підприємство європейського рівня з виробництва пива та напоїв.

Нині місто Запоріжжя залишається одним з важливих промислових і металургійних центрів України. Саме тут виплавляється більше третини всієї сталі, виробленої в країні, більше 17,0 % чавуну, виробляється майже 75,0 % високовольтної апаратури та 20,0 % металоконструкцій. Завдяки роботі металургійного комплексу в значній мірі наповнюються бюджети міста та країни. Запоріжжя один з небагатьох обласних центрів, який має позитивне

сальдо зовнішньої торгівлі, що в свою чергу збільшує валютний запас регіону та держави [56].

У Запоріжжі активно впроваджуються енергозберігаючі технології та використовуються альтернативні джерела енергії. У 2014 році затверджено Муніципальний енергетичний план м. Запоріжжя (МЕП), а в листопаді 2016 року затверджено оновлений план дій сталого енергетичного розвитку м. Запоріжжя (SEAP), реалізація якого дасть можливість зменшити викиди CO₂. Основу МЕП і SEAP складають інвестиційні проекти загальною вартістю понад 1,3 млрд євро за трьома основними проектними напрямками: термомодернізації громадських (бюджетної сфери) і житлових будівель; заміщення природного газу місцевим паливом і енергією в системі гарячого водопостачання; 13 відновлювальна енергетика в житлово-комунальному господарстві.

В кінці 2014 року Запоріжжя приєдналося до «Магдебурзького протоколу» та бере участь в спільній роботі з іншими європейськими містами зі створення нового міжнародного стандарту стійкості розвитку «Зелене місто».

Крім цього, в 2014 році місто стало одним з переможців Проєкту USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні», яким до кінця 2017 р. передбачено впровадження системи енергоменеджменту відповідно до європейських стандартів, впровадження електронної системи моніторингу споживання енергоресурсів муніципальними об'єктами, залучення інвестицій в рамках муніципального енергетичного плану м. Запоріжжя. У листопаді 2015 року Запоріжжя вступило до Асоціації «Енергоефективні міста України».

У місті здійснюють діяльність численні науково-дослідні заклади, зокрема, ЗДП «ЗМКБ «Прогрес», ПрАТ «Плутон», НІБУЛОН, ПАТ «Український науково-дослідний проектно-конструкторський та технологічний інститут трансформаторобудування», АТ «Спеціальне проектно-і конструкторсько-технологічне бюро «Запоріжгідросталь» та ін.

Протягом 2011 – 2016 років кількість офіційно зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності юридичних осіб постійно коливалася, оскільки ця

сфера є гнучкою та швидко реагує на зміни у законодавстві. З 2014 р. вона скоротилася майже на 24 % (рис. 2.4). Схожа ситуація склалася й з фізичними особами-підприємцями. Найбільшу кількість підприємців зареєстровано в сфері надання послуг з оптової та роздрібної торгівлі – 22 %, операціями з нерухомістю – 12 % а також особисті послуги – 10,5 %.

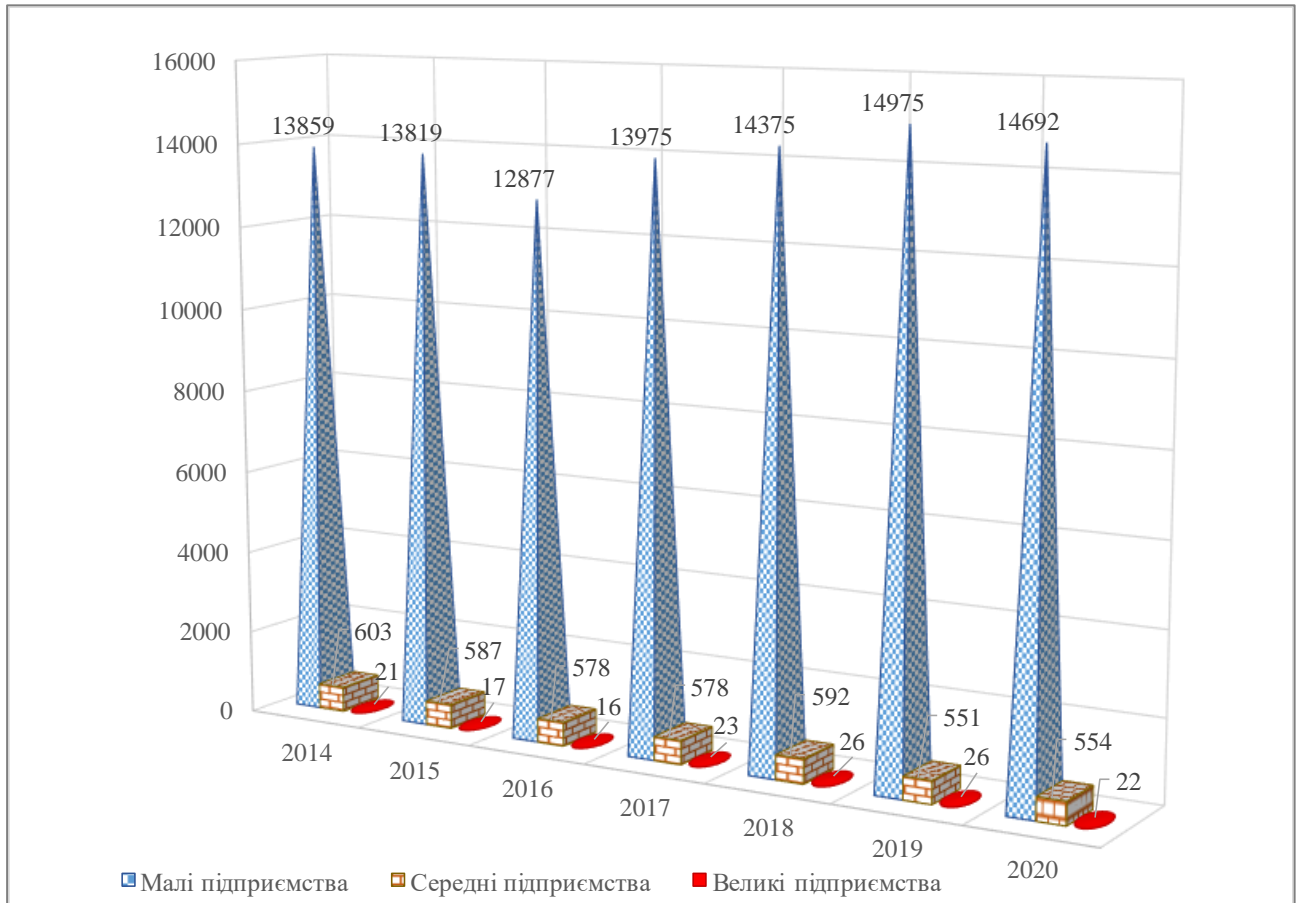

Рис. 2.4. Підприємницьке середовище м. Запоріжжя у 2014 – 2020 рр.
(відповідно до оприлюднених даних [43])

При цьому протягом 2017 – 2020 рр. кількість малих та середніх підприємств агломерації зростає, лише великих підприємств – дещо скоротилося.

Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. населення в місті значно вище, ніж в цілому в регіоні. Хоча у динаміці спостерігається певне збільшення цього показника, але враховуючи скорочення населення він залишається на тому ж рівні. Так, у 2020 році цей показник склав 111 у місті та

79 – в області. Отже переважна більшість таких суб'єктів зосереджена на території Запоріжжя.

Починаючи з 2012 року кількість працюючих на малих підприємствах неухильно скорочується. Цей показник у 2020 році склав 21,7 % порівняно з 2012 роком. Питома вага зайнятого населення в м. Запоріжжі менше, ніж в середньому по Запорізькій області (19,8 % та 25,1 % відповідно).

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств в абсолютних цифрах зріс з 15 311,2 млн грн до 20 962,8 млн грн. Однак ці дані наводяться без урахування інфляції. Питома вага продукції малих підприємств до загального обсягу реалізованої продукції дещо знизилася в абсолютних цифрах. Слід враховувати, що на такий самий відсоток зросло виробництво на великих підприємствах.

Загалом промисловість міста має чітко визначену експортну орієнтацію, про що свідчать високі обсяги зовнішньоторговельного товарообігу, 72,1 % якого складає експорт. Позитивною тенденцією у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств міста є збільшення коефіцієнту покриття експортом імпорту, який за 2020 рік склав 2,6 проти 2,3 за 2014 рік.

Обсяг експорту підприємств м. Запоріжжя у 2020 році склав 85,2 % загального обсягу експорту регіону. На рис. 2.5 наведено обсяги експорту з м. Запоріжжя, у тому числі після початку повномасштабного вторгнення російської федерації.

Зважаючи на те, що експортна діяльність запорізьких підприємств значно «просіла» після початку повномасштабного вторгнення – за 9 місяців 2022 року було експортовано товарів лише на 56 % вартості від обсягу 2021 р., важливо визначити зростання ролі експорту підприємств запорізької агломерації. Так, якщо у 2019 р. їхня частка у загальному обсязі по країні складала 6,2 %, то станом на 9 місяців 2022 р. вона зросла до 8 %, що вище за всі наведені більш ранні періоди.

Із 542 підприємств, які працюють на експорт в Запорізькій області, 356 знаходяться у м. Запоріжжі, що складає 65,8 % від загальної кількості.

Рис. 2.5. Експортна діяльність підприємств м. Запоріжжя у 2019 – 2022 рр. [43]

Ринок праці. Майже усі галузі економіки останні два роки демонструють скорочення зайнятості, за винятком сфери «Державне управління і оборона». В промисловості відбувається скорочення зайнятості, протягом 2011 – 2020 років воно склало близько 21000 осіб. Незважаючи на скорочення чисельності населення, різко зросло навантаження на одну вакансію як по місту, так і по області: з 10 та 28 осіб на одну вакансію у 2011 р. до 88 та 185 відповідно у 2019 р. Разом з тим, у 2020 р. у порівнянні з 2019 р. по м. Запоріжжю навантаження на одну вакансію зменшилося до 16 осіб (по області – до 46 осіб).

За рівнем освіти переважну кількість зареєстрованих безробітних складають люди з вищою освітою: 41,3 % від загальної кількості зареєстрованих безробітних.

Інвестиційні можливості. За рахунок розвитку інвестиційної спроможності міста залучаються додаткові ресурси на розвиток економіки (рис. 2.6). Частка іноземних інвестицій у промисловість становить 65 %. Це, переважно, харчова промисловість – 24,2 %, машинобудування – 23,2 %, металургія – 10,7 %, енергетика – 5,9 % [56].

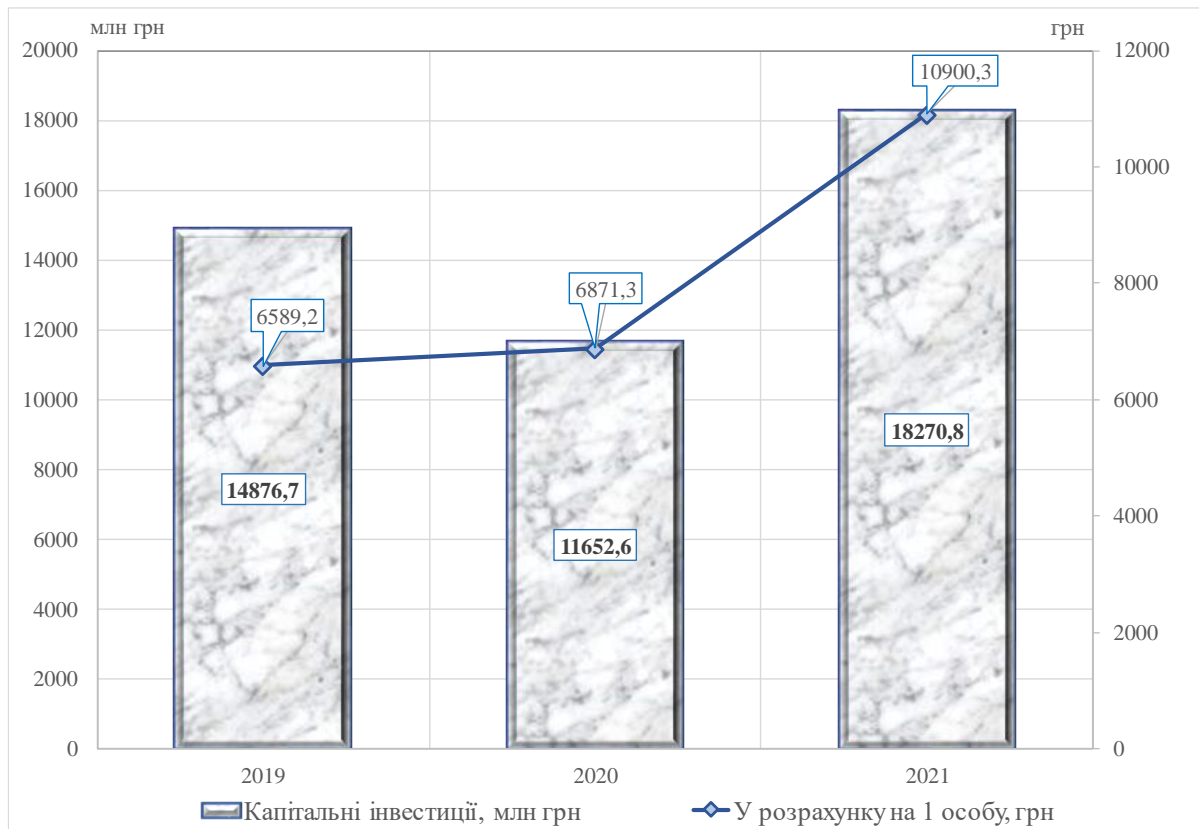

Рис. 2.6. Капітальні інвестиційні ресурси в агломерацію м. Запоріжжя в 2019 – 2021 рр. [43]

В цілому капітальні інвестиції до підприємств запорізької агломерації протягом досліджуваного періоду зросли на 22,8 %, причому значно збільшився обсяг інвестицій саме у розрахунку на 1 мешканця території – на 65,4 % у 2021 р. порівняно з 2019 р.

Найбільшими країнами-інвесторами в підприємства міста є: Кіпр (ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», ПАТ «Запорізький завод феросплавів», ПАТ «Запоріжтрансформатор» ТОВ «Запорізький титано-магнієвий комбінат» тощо), Швеція (ПАТ «Карлсберг Україна»), Республіка Корея (ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод»).

Місто планує залучати інвестиції переважно у сферу енергозбереження, енергоефективності, модернізації об'єктів інфраструктурного забезпечення міста та головних секторів економіки.

Фінансова спроможність та бюджет міста. Бюджет м. Запоріжжя як інструмент місцевого розвитку формується відповідно до змін, які передбачають децентралізаційні процеси в Україні (рис. 2.7). Сучасна система місцевого самоврядування будується на принципах прозорості та демократії участі.

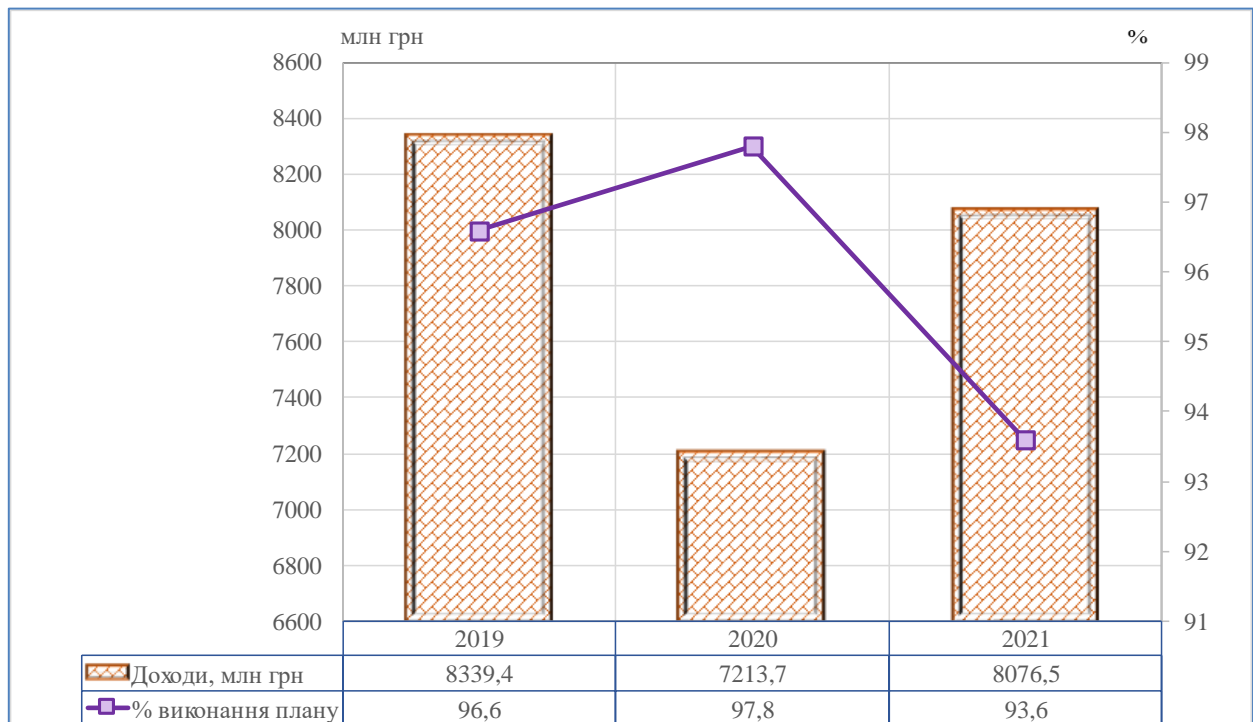

Рис. 2.7. Доходи бюджету м. Запоріжжя у 2019 – 2021 рр. [43]

Запорізька міська рада впровадила програму «Прозорий бюджет», основна мета якої – забезпечення громадян України, мешканців міста інструментами контролю та доступу до інформації стосовно бюджету міста.

У структурі доходів загального фонду міського бюджету, за рахунок яких здійснюються витрати на утримання бюджетних установ міста, соціальний захист, а також фінансування міських цільових програм, понад 17 % складають субвенції з державного бюджету. Крім офіційних трансфертів, основними джерелами надходжень до загального фонду є податок на доходи фізичних осіб

і місцеві податки та збори, значну частину з яких складає плата за землю. Всього за 2021 рік до загального фонду надійшло 6 638,9 млн грн власних доходів і 1 441,0 млн грн з державного бюджету.

Основними джерелами спеціального фонду в 2021 р. стали надходження від відчуження майна комунальної власності – 31,3 %, екологічного податку – 25,9 %, цільового фонду – 13,4 %, коштів пайової участі в розвитку інфраструктури міста – 9,7 % та надходження від продажу землі – 4,9 %.

Загалом у 2021 році до спеціального фонду (без урахування власних надходжень бюджетних установ) надійшло 192,8 млн грн. Зміни до бюджетного та податкового законодавства, прийняті та впроваджені в рамках реформи з бюджетної децентралізації, надали додатковий фінансовий ресурс місцевим бюджетам.

Важливим показником спроможності місцевого самоврядування є частина доходів місцевого бюджету (без урахування трансфертів) на одного мешканця. У 2020 році цей показник становив 3178,6 грн, у 2021 році – 4964,5 грн. Найбільшими платниками податків до міського бюджету залишаються ПАТ «Запоріжсталь» і АТ «Мотор Січ».

Культура та традиції. Місто Запоріжжя є сакральним центром України, колискою становлення української державності, демократичних традицій та народовладдя. Такі видатні пам'ятки, як острів Хортиця, ДніпроГЕС, проспект Соборний, пов'язані з Запоріжжям назавжди та надають йому неповторності.

Острів Хортиця – найбільший острів на Дніпрі (довжина 12,5 км, ширина до 2,5 км). Заповідник «Хортиця» внесено до державного реєстру пам'яток України. На його території налічується 63 пам'ятки археології та історії, 33 з яких знаходяться на загальнодержавному обліку. З північної частини острова відкривається чудова панорама на іншу візитну картку Запоріжжя – Дніпровську гідроелектростанцію, з бетонною дамбою в формі підкови довжиною 766 метрів. Запорізький дуб протягом століть завжди був місцем паломництва мільйонів людей, та однією з головних визначних пам'яток козацтва.

Вражає архітектурний ансамбль головної вулиці міста – проспекту Соборного, однієї з найбільших вулиць Європи. Упродовж 11 км можна спостерігати симбіоз дореволюційної архітектури (цегельний стиль), довоєнної (конструктивізм) та повоєнної архітектури (сталінський ампір). Серед найбільш яскравих пам'яток архітектури проспекту – будинки Лещинського й Бадовського, Свято-Покровський собор, будинки Вегмана, Козлінера, Орлова, концертний зал ім. Михайла Глінки тощо. Головну вулицю Запоріжжя прикрашають численні площі, сквери й фонтани, серед яких Фонтан Життя на пл. Маяковського.

Таким чином, м. Запоріжжя має потужний потенціал розвитку, який забезпечуватиме рух в напрямі підвищення конкурентоспроможності, збереження та розвитку населення, залучення додаткових ресурсів на розвиток через активну інвестиційну політику, системну диверсифікацію економіки.

Водночас, м. Запоріжжя, як і всі інші міста України, значно відчуло на собі наслідки неспровокованого повномасштабного вторгнення російської федерації, яке розпочалося 24 лютого 2022 року.

Головна загроза – триваюча російська агресія. З кінця лютого ворог просувався з півночі, півдня і сходу. Свою територію для наступу надала Білорусь. Наразі запеклі бої тривають на сході та на півдні України, у Запорізькій області. Досі всі регіони, включаючи місто Запоріжжя, обстрілюються ракетами, у тому числі об'єкти критичної інфраструктури. Надалі ключовим ризиком є затягування війни навіть у разі локалізації бойових дій. Це визначатиме необхідність тривалої роботи економіки в екстремальних умовах, загрожуватиме поглибленням її падіння та збільшуватиме потребу в допомозі від партнерів. Посилюватиметься вплив війни і на економіку.

Таким чином, головні макроекономічні ризики, що загрожують ресурсному забезпеченню м. Запоріжжя, пов'язані із зовнішнім сектором – та головним чинником, який визначив вплив всіх інших факторів ризиків – це неспровоковане вторгнення російської федерації до нашої країни.

РОЗДІЛ 3

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Впровадження зарубіжного досвіду ресурсного забезпечення розвитку міст та міських територій

Аналіз світових тенденцій зумовлює зміну ролі та статусу міста в загально-цивілізаційних процесах розвитку, підвищення ефективності органів влади, включаючи державне регулювання, з метою забезпечення інтересів місцевого населення і розвитку міст як домінуючих первинних елементів територіального розселення. Розвиток кожного міста залежить як від ефективної державної політики у сфері місцевого самоврядування, так і від активності територіальних громад – самоврядної спільноти людей, царини, де відбувається зіткнення інтересів щодо будь-яких проблем: політичних, економічних, соціальних, культурних, екологічних тощо.

Історично зафіксованим переломним моментом у поглядах людства на подальший напрям цивілізаційного розвитку можна вважати такий факт. У 1996 р. на всесвітній конференції у Стамбулі (Хабітат II) урядами 171 країни світу «місто» офіційно визнано центральним фактором соціального й економічного розвитку людства. Уряди країн-учасниць також поставили собі за мету підтримувати й управляти процесом урбанізації. Урядова делегація від України підтримала резолюцію і всі основні документи, що накладає відповідні обов'язки на втілення державної політики розвитку міст України [11, с. 203].

Гострота проблем, що постали в містах світу, зініціювала появу за низки документів міжнародного рівня, в яких тема локального (для урбанізованих країн це переважно – міського) розвитку займає вагоме (ключове) місце. Серед таких документів:

– Соціальна хартія міст-членів союзу Балтійських міст (м. Ростов, 13 жовтня 2001 р.);

- визначальні принципи стійкого просторового розвитку Європейського континенту (м. Ганновер, 7 – 8 вересня 2000 р.);
- Стратегія європейського регіонального планування (м. Лозанна, м. Страсбург, 1988 р.);
- Європейська хартія місцевого самоврядування (м. Страсбург, 15 жовтня 1985 р.);
- Хартія «Міста Європи на шляху до стійкого розвитку (Ольборгська хартія, Данія, 27 травня 1994 р.);
- «Порядок денний Хабітат II» (м. Стамбул, 3 – 14 червня 1996 р.);
- «Порядок денний на ХХІ ст.» (м. Ріо-де-Жанейро, 3 – 12 червня 1992 р.).

У цих міжнародних документах місто визнається центральним фактором соціального й економічного розвитку людства, центром суспільного життя та національної економіки, хранителем культури, спадщини і традицій. У документах зазначено, що місто не має право експортувати проблеми і порушення рівноваги на зовнішнє середовище або в майбутнє. Всі проблеми мають врегульовуватися всередині міста або за певних умов виноситися на територіальні системи регіонального (національного) рівня.

Загальносвітові тенденції і закономірності розвитку більшості видів сучасних міст відкривають нові перспективи розвитку людства, посилюють соціальні, економічні, соціокультурні, екологічні наслідки, ускладнюючи завдання, які постають перед владою конкретного міста, зокрема (рис. 3.1):

1. Урбанізація – процес збільшення пропорції міського населення. Сьогодні майже половина земного населення проживає в містах, у 2040 р. очікується вже 64,7 %. У 1950 р. Нью-Йорк і Токіо були єдиними містами з населенням понад 10 млн осіб. Нині таких міст 20, і їх кількість зростатиме.

Сучасні міста характеризуються зростанням щільності населення, чисельності кадрів, капіталу, виробничих активів, соціальної й технічної інфраструктури, обмінів, руху капіталу, потоків транспорту і трудових ресурсів

тощо. В умовах такої концентрації міста стають центрами глобальної економіки, політичних рішень.

Рис. 3.1. Загальносвітові тенденції і закономірності сучасних міст [2]

2. Демографічний вибух – зумовлює нерівномірне розселення населення, збільшення міграції, що без регулювальних впливів може призвести до конфліктів. Стрімке старіння міського населення в певній групі країн (включаючи Україну) може вплинути на структуру витрат місцевих бюджетів.

3. Метрополізація – процес утворення метропольних територій чи метрополій-регіонів, що включають ряд адміністративно-територіальних одиниць із високою концентрацією населення та економічною активністю. Серед типів метропольних утворень виділяють моноцентричну з єдиним містом-ядром і супутніми меншими містами, сільськими місцевостями (Лондон, Лос-Анджелес, Сеул) та поліцентричні метрополії (Ріне-Рур у Німеччині об'єднує міста Бонн, Кологнє, Дортмунд, Дюссельдорф, Ессен).

У країнах-членах ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) існує близько 100 метрополій з населенням від 38 млн (Токіо) до 1,5 млн мешканців (Оклад). Метрополії мають вагомє значення для економіки країни, зокрема метрополії Будапешт, Сеул, Копенгаген, Дублін, Брюссель виробляють 50 % від ВВП країни, де вони розташовані.

Дослідники здійснили спробу виявити закономірність між розміром метрополії та її прибутками. У процесі статистичного аналізу даних країн

ОЕСР вони дійшли висновку, що «прибутковість» міста знижується разом зі зростанням його розмірів через зниження «функціональності», а саме: зростає складність і тривалість бюрократичних процедур, «час відповіді», витрати на транспорт (грошові та часові) всередині міста, вартість землі/оренди, конкуренція тощо.

Держава поступово втрачає монополію на владу через посилення ролі місцевого самоврядування, горизонтальних зв'язків мегаміст і метрополій як центрів світового розвитку. Тому перед владою розвинутих держав постають завдання принципової зміни вертикальних відносин між державою і містом за принципами партнерства і координації взаємодії міст і метрополій.

4. Глобалізація – процес зростання взаємозалежності світових ринків та бізнесу, мобільності товарів, послуг, трудових ресурсів, технологій, інформації, капіталу у світі. Співпраця національного, регіонального, локального (міського) рівнів влади країни є вирішальною для ефективного національного розвитку на основі принципів:

- інтернаціоналізації й глобалізації, що передбачає визначення характеристик міста, важливих у світовому масштабі, зближення і міжнародне співробітництво органів влади, установ й організації різних міст;

- локалізації – розвиток місцевих активів (людські, природні, фізичні, функціональні, культурні тощо);

- диверсифікації – розширення номенклатури товарів і послуг та/або географічної території, для того, щоб розосередити ризик і знизити залежність від циклічності бізнесу. Для успішного безпечного розвитку економіка міста має бути диверсифікованою з метою захисту від потенційної втрати економічної ніші через зміну внутрішніх чи зовнішніх обставин;

- сталості, що означає важливість сталого функціонування інфраструктури, фінансову стабільність місцевого бюджету, стабільність середовища, місцевих традицій, звичаїв, навичок;

- відповідальності – використання для розвитку економіки міста збережених у більшості країн ресурсів регіонального, національного й

інтернаціонального значення. Разом з тим використання ресурсів більш високого рівня накладає відповідальність на всіх гравців місцевого рівня (владу, бізнесменів, місцевих мешканців тощо).

5. Інформатизація – тенденція, що підвищує можливості людства у різних сферах суспільних відносин за допомогою сучасних інформаційних технологій. Вона сприяє кооперації міст, пошуку нових напрямів і форм співробітництва з метою розробки стандартів, спільного ресурсного забезпечення і вирішення проблем розвитку міст, місцевого населення, відносин держав і міст.

Аналіз світових тенденцій зумовлює зміну ролі та статусу міста у загально-цивілізаційних процесах розвитку, підвищення ефективності органів влади, включаючи державне регулювання, з метою забезпечення інтересів місцевого населення і розвитку міст як домінуючих первинних цілісних елементів територіального розселення.

На основі вивчення зарубіжного досвіду функціонування місцевого самоврядування можна виділити декілька підходів до соціально-економічного розвитку міських територій, який також актуальний для України (рис. 3.2):

– інституційний – реалізується за допомогою створення структур, що концентрують висококваліфіковані кадри, які безпосередньо беруть участь в обґрунтуванні напрямів і механізмів територіального розвитку. Так, у США органи виконавчої влади на рівні штатів, міст і графств мають спеціальні комісії або агентства з економічного розвитку, що відповідають за підготовку цільових програм, які передбачають підвищення якості життя населення, посилення конкурентних позицій території. Головна мета цих організацій – сприяти в конкретному територіальному утворенні розвитку бізнесу, зростанню обсягів виробництва перспективних товарів і послуг, створенню робочих місць. До цього процесу можуть залучатися і недержавні організації. Так, у штаті Кентуккі функціонує приватна неприбуткова науково-технологічна корпорація, основною метою якої є розвиток науки, технологій та інноваційний розвиток території;

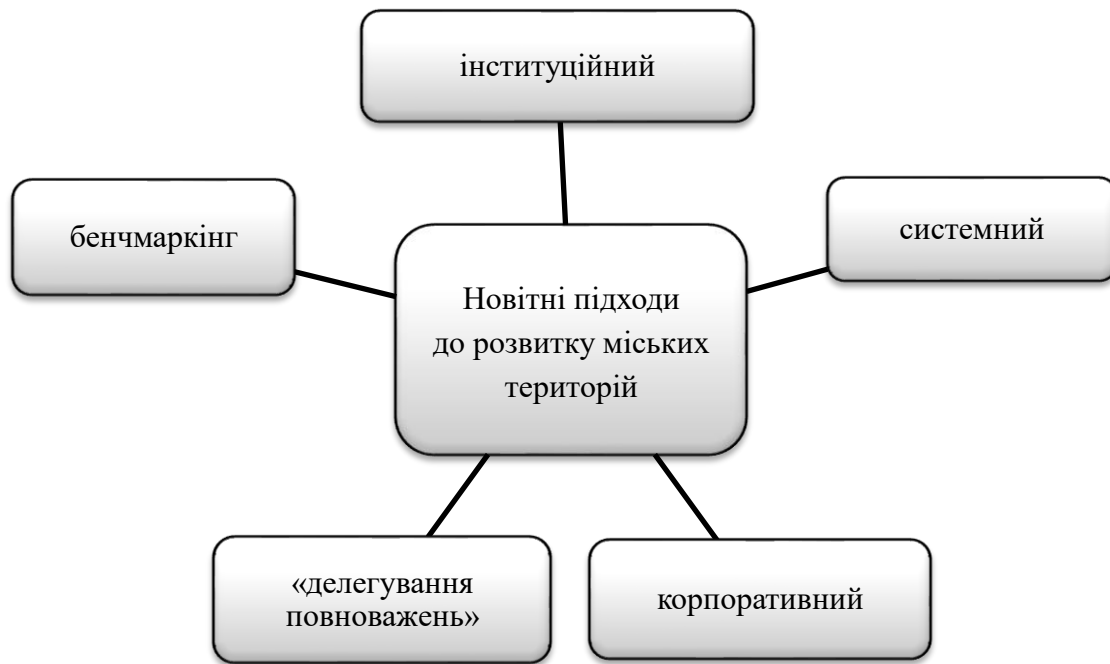

Рис. 3.2. Новітні підходи до соціально-економічного розвитку міських територій [13]

– системний – інтеграція стратегій, що розробляються на кожному рівні влади (муніципалітет, провінція, центральний уряд). Цей підхід уперше апробований у Голландії, стає все більш популярним у країнах Західної Європи. Важлива відмінна риса нового підходу – впровадження системи планування за принципом «знизу вгору» (bottom-up). Не дивлячись на те, що планування територіального розвитку було ініційоване центральним урядом, останній здійснює лише загальну координацію та фінансування, тоді як реально управляють проектами регіональна та муніципальна влада. Основна ідея проекту – це те, що залучені сторони досягають вигідних для себе рішень на основі консенсусу;

– корпоративний – місто розглядається як система, що має достатньо виражені ознаки корпорації. В основі цього підходу лежить ідея діалогу між всіма зацікавленими учасниками міського розвитку. Його принциповою вимогою є залучення до процесу розробки програмних документів представників різних груп (серед яких – бізнес, освіта, охорона здоров'я та ін.),

чий інтереси пов'язані з цим містом, а ресурси дають змогу істотно впливати на його розвиток. Водночас цей підхід менш формалізований, не має так явно вираженої вертикалі відносин, як системний;

– «делегування повноважень» – ґрунтується на необхідності децентралізації процесу підготовки й прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку території. Реалізація цього підходу в США відображається в концепції місцевої общини та пов'язується з розробкою стратегічних планів її розвитку;

– бенчмаркінг – набув поширення останніми роками як підхід до розробки проєктів місцевого розвитку. Потреба в ньому зумовлена обмеженістю ресурсів (кадрових, фінансових, економічних та ін.), які мають у своєму розпорядженні окремі території. Можливий вихід з цієї ситуації – використовувати досвід інших муніципальних утворень, що мають схожі умови і потенціал розвитку. Реалізація такого підходу передбачає широкий доступ до Інтернету, що надає інформацію про кращі зразки економічного розвитку [12, с. 306].

Аналіз різних версій соціально-економічної політики міст, що відображають специфіку країн, дає змогу виділити три принципово важливих характеристики:

1. Актуалізація традиційних напрямів соціально-економічного розвитку. У їх складі, перш за все, виділяється підприємництво, якому відводиться унікальна роль в економічному розвитку територій. При цьому особливий акцент робиться на поліпшенні рівня його конкурентоспроможності, перш за все, у сфері передових технологій, біотехнологій, інформаційних технологій і телекомунікації. Постійно наголошується на важливості підтримки інноваційної складової бізнесу.

Слід звернути увагу на посилення зовнішньоекономічного аспекту в плануванні територіального розвитку. Глобалізація економіки супроводжується високими темпами зростання обсягу прямих іноземних інвестицій, які

відіграють ключову роль у трансферті технологій, промисловій реструктуризації, створенні нових робочих місць.

2. Поява нових напрямів і проблем соціально-економічного розвитку. Для більшості країн такий процес пов'язаний, у першу чергу, з реалізацією стратегій стійкого розвитку, що передбачають, зокрема, збереження якості навколишнього середовища.

Введення екологічного компонента в цільову функцію програмних документів соціально-економічного розвитку територій зумовлене оновленням складу індикаторів, що використовуються в плануванні та моніторингу. Так, у США в сукупність показників, що застосовуються в плануванні й контролі та відображають якість життя населення, включені:

- кваліфікація у віці 19 років;
- тривалість здорового життя;
- кількість будинків, не пристосованих для життя;
- обсяг викидів парникових газів; кількість днів із середнім і високим рівнем забруднення повітря;
- кількість річок хорошої та високої якості;
- кількість нових будинків, побудованих на освоєних землях;
- обсяг вироблених та перероблених відходів.

У цій країні низовим органам управління надано право вводити жорсткіші екологічні стандарти порівняно з національними, визначати основні природоохоронні цілі на оглядну перспективу та гарантувати інвесторам відсутність змін екологічних вимог у найближчі 5 – 10 років.

3. Перехід на новий рівень розробки політики розвитку місцевих співтовариств. Зокрема, йдеться про здійснену країнами регіону Балтійського моря спробу сумісної розробки стратегії просторового розвитку, орієнтованої на досягнення стійкого розвитку міст цього регіону, створення інфраструктури, що забезпечує ефективне і постійне сполучення між ними, формування мереж міст [21, с. 147].

На думку експертів, розробка цієї стратегії покликана: укріпити позиції міст регіону в ієрархії європейських інфраструктурних зв'язків; забезпечити розвиток туристичного потенціалу і просування високого рівня культури міст регіону Балтійського моря на міжнародний рівень; укріпити співпрацю міст у реалізації міжнародних проєктів.

Досвід європейських міст демонструє, що останнім часом наявний відхід від традиційних промислових і комерційних проєктів і програм до тих, які акцентують увагу на задоволенні потреб місцевої громади. В більшості сучасних міст основною проблемою, на вирішення якої мають спрямовуватись першочергові зусилля міської влади, є проблема зайнятості. Робочі місця для місцевих мешканців є основною життєвою необхідністю.

Крім того, багато дослідників визнають, що конкурентоспроможність місцевості або району та їх привабливість для внутрішніх інвесторів великою мірою залежать від людських ресурсів – складу і кваліфікації потенційних працівників, їх ставлення до праці.

Європейська практика нагромадила чималий досвід вирішення проблем міських ринків праці, виробивши ряд різних підходів. Причому ці підходи переважно є комплексними, такими, що охоплюють одночасно різні аспекти міського розвитку. Як типовий приклад можна навести концепцію «Дія для міст» (Action for Cities), яка набула поширення в 1990-ті рр. у Європі. Її основою було те, що будь-яка міська політика має включати чотири обов'язкові напрями:

1. Допомога бізнесу. Передбачає заохочення тих підприємств, що існують, і створення нових, а також допомогу в їх становленні та розвитку. Причому цей напрям має реалізовуватися спільними зусиллями органів влади, організацій приватного і третього сектора, тобто в рамках соціального партнерства, та супроводжуватися програмами професійної підготовки та підвищення кваліфікації, що сприяє покращенню конкурентоспроможності міської економіки.

2. Підготовка до трудової діяльності. Цей напрям зосереджено на випускниках шкіл, демонструє зв'язок «школа – трудова сфера» й організовує професійну підготовку молоді за головними напрямками діяльності, що користуються попитом у місті.

3. Підготовка територій. Мета – перетворення всіх міських районів на привабливі для розвитку підприємництва шляхом усунення занедбаності, ефективної експлуатації будівель, підготовки ділянок міської території для подальшого використання, що включає забезпечення їх необхідною інфраструктурою та комунікаціями. Подолання негативного впливу «запустіння» міських територій на місцеву конкурентоспроможність є важливими елементом створення робочих місць.

4. Підвищення привабливості міста. Цей напрям стосується поліпшення якості життя і перетворення міських районів на привабливі для життя місця. Це важливе доповнення до політики на ринку праці щодо збереження або залучення людей до висококваліфікованої і добре оплачуваної праці в центральних районах міста. Аналіз економіко-організаційних основ функціонування місцевого самоврядування в зарубіжних країнах є дуже корисним для України як для країни, що прагне стати дійсно демократичною. Правильне розуміння та ефективне використання міжнародного досвіду вдосконалення основ місцевого самоврядування необхідне для проведення в нашій країні на високому якісному рівні адміністративно-територіальної реформи, одним з основних положень якої є розширення та поглиблення повноважень органів влади на місцях [11, с. 205].

Адаптація сучасних принципів розвитку європейських міст в умовах українських реалій, на наш погляд, має базуватися на таких загальносистемних принципах, як:

– визначальна роль держави у процесах розвитку міст на сучасному етапі розвитку країни;

- концентрація та цільове спрямування ресурсів (інформаційних, фінансових тощо) розвитку міста (як на державному, так і на локальному рівнях);
- повсюдне впровадження у практику розвитку міст стратегічного планування та проєктного підходу через інституційні можливості держави;
- системний і систематичний моніторинг і мультиплікація вдалих практик розвитку міст тощо.

Отже, дослідження зарубіжного досвіду управління розвитком міст дає змогу стверджувати, що необхідною основою для імплементації механізму муніципального менеджменту в діяльність органів місцевого самоврядування є:

- реалізація моделі взаємодії у взаємовідносинах «центр – місто», що дає змогу збалансувати систему повноважень місцевого самоврядування та ресурсне забезпечення їх реалізації.

- дотримання принципу ефективності управління розвитком базових територіальних спільнот шляхом раціонального використання місцевих ресурсів та формування взаємовигідних двосторонніх зв'язків із зовнішнім середовищем з метою забезпечення соціального добробуту членів територіальних громад як основної мети розвитку будь-якої соціально-економічної системи;

- теоретико-правове розуміння та створення умов для формування й функціонування муніципальних утворень як корпоративних суб'єктів ринкових відносин, що дає їм змогу сповна використовувати переваги ринкової моделі господарювання (залучення кредитних ресурсів, використання механізму місцевої позики, формування комунальних банків, створення комунальних підприємств з метою отримання прибутку, вільне розпорядження комунальною власністю).

- формування належного ресурсного забезпечення права територіальної громади на самоврядування, що є необхідною умовою його фінансово-економічної автономії, дотримання якої гарантується Європейською хартією місцевого самоврядування. Основу ресурсного забезпечення місцевого

самоврядування повинна становити економічна база, яка формується комунальною (муніципальною) власністю.

3.2. Перспективи розвитку м. Запоріжжя та його агломерації в контексті збройної агресії російської федерації

В воєнних умовах, що склалися через неспровоковану агресію з боку російської федерації, м. Запоріжжя, хоча й демонструє останніми місяцями позитивну динаміку відновлення, все ж таки значно погіршило становище свого ресурсного забезпечення – і через військові дії, які відбуваються на території області, і через ракетні атаки, які окупанти здатні здійснювати з території тимчасово окупованого Токмака.

Так, за коефіцієнтом активності бізнесу (додаток Б), очевидно, що погіршуються позиції північно-східних та південних регіонів, де відбувалися/відбуваються бойові дії, зокрема, це стосується міста Запоріжжя, як обласного центру. Погіршення бізнес-станoviща Запорізької області має прояв у скороченні з 9 позиції до 19.

Окрім очевидних причин таких змін, географічного розташування агломерації, сформованого ще до 24.02.2022 місцевого бізнес-клімату Запоріжжя, інфраструктури підтримки підприємців та інших факторів, які проявили себе ще в період пандемії, важливими чинниками в умовах війни стають:

- інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в громади та залучення їх до економічного розвитку;
- ефективність взаємодії між військовими адміністраціями та територіальними громадами;
- дієвість підрозділів сил територіальної оборони (ТрО) щодо забезпечення безпеки на місцях;
- успішність адаптації до поточних умов місцевих програм та інструментів підтримки бізнесу;

- спроможність допомогти в розвитку експорту;
- розв'язання логістичних питань тощо [30].

Цікаві дані про зміни бізнес-клімату в регіонах виявило порівняння даних за відповідні періоди: березень – квітень 2020, 2021 та 2022 років. Розрахунок проводиться за коефіцієнтом активності, який застосовується як один із показників Індексу бізнес-клімату в Україні.

Як виявилось, пандемія COVID-19 (карантин, вакцинація) теж суттєво впливала на рейтинг регіонів щодо ділової активності – 70 % регіонів змінили свої позиції, це також стосується позиції м. Запоріжжя, як обласного центру (додаток Б).

Так, позиція Запорізької області за рейтингом під час ковіду погіршилася з 7 на 9 позиції. Це означає, що окрім нагальної ситуації, пов'язаної із війною, визначаючи напрями розвитку міста Запоріжжя та його агломерації, потрібно враховувати також наслідки впливу пандемії.

Комплекс проведених досліджень з вивчення думки підприємців, членів громади дав підстави для формування Стратегії розвитку міста Запоріжжя, як стратегії сталого розвитку на основі гармонійної трансформації економіки в напрямі енерго- та ресурсоефективності, глибокої диференціації на основі розвитку сфери послуг, креативної економіки, приведення довкілля у належний стан, всебічного сприяння збереженню населення міста.

Таким чином, було визначено основні вектори розвитку міста та його територій, які базуються на визначенні його місії та стратегічного бачення розвитку. Зокрема, було визначено:

Місія Запоріжжя. Запоріжжя – хранитель історичної пам'яті, сакральний центр України, колыска української нації, духовний центр слов'янської цивілізації, національної сили духу, Хортицький поріг з минулого в майбутнє, динамічне та молоде місто сталевих сил і енергії.

Бачення розвитку міста Запоріжжя до 2028 року. Запоріжжя-2028:

– місто чистих енергій, кришталевого повітря, прозорих вод і охайних берегів, екологічно чисте та безпечне, з достатньою кількістю парків і скверів з цікавими місцями змістовного культурного відпочинку;

– потужний економічний центр з поступовим переважанням енергоефективної та екологічно дружньої креативної економіки, столиця «повітряних моторів», з гармонійним поєднанням високотехнологічного потенціалу та високим рівнем життя мешканців, безцінної культурно-історичної спадщини та унікального туристичного середовища;

– місто однаково комфортне в кожному своєму куточку, чисте, затишне, красиве, з широким спектром послуг, розвиненим і зручним громадським транспортом, стрімке та просторе як Дніпро;

– освітній і науковий центр світового рівня, де створено всі умови для розвитку особистих, творчих і професійних якостей людини; місто здоров'я, культури та спорту; духовної рівноваги та порозуміння, національної єдності, творчої самореалізації щасливих людей; місто вільне й творче, як ціле українство [56].

Проведені дослідження одностайно проблемним визначають стан довкілля внаслідок неефективного господарювання. Однак сфери реального впливу на покращення стану довкілля ґрунтуються сьогодні на впровадженні всебічної ресурсо- та енергоефективності. Оскільки органи місцевого самоврядування можуть забезпечити сприяння розвитку економіки через розбудову відповідної інфраструктури (технічної, урбаністичної, соціальної), то саме на це пропонується спрямувати спільні зусилля влади, бізнесу та громадськості.

Таким чином, покращення стану довкілля є основною складовою розвитку міста. Усі напрями розвитку міста об'єднує ідея дбайливого ставлення та збереження довкілля, створення умов для комфортного проживання, гармонійного розвитку особистості.

З метою досягнення бажаного, на основі конкурентних переваг громади, визначено чотири стратегічних напрями розвитку Запоріжжя (рис. 3.3):

1. Напрямок А. Місто здорового довкілля та ресурсозбереження.
2. Напрямок В. Місто підприємництва та креативної економіки.
3. Напрямок С. Місто зручної, безпечної та креативної урбаністики.
4. Напрямок D. Місто високої якості життя.

Розглянемо їх більш детально. Стратегічний напрямок А. Місто здорового довкілля та ресурсозбереження. Концепція напрямку базується на визнанні присутності економічної складової в усіх сферах забезпечення життєдіяльності міста. Зміст напрямку – інфраструктурне забезпечення енергоощадної та екологічно дружньої економіки й системи життєдіяльності міста – визначено з огляду на ключові проблеми економічного простору, де останнім часом скорочується наукоємна складова та складові, які б забезпечували створення доданої вартості.

Рис. 3.3. Стратегічні напрями розвитку м. Запоріжжя [56]

Ринок комунальних послуг є економічною складовою, яка забезпечує, як диференціацію економіки через розвиток спектру послуг і робочих місць у цій сфері, так і загальне підвищення конкурентоспроможності території через

впровадження енергоефективних та ресурсощадних технологій у всіх галузях економіки та сферах життєдіяльності міста. Передбачається, що частина послуг забезпечення життєдіяльності міста надалі буде знаходитися в комунальній власності, у тому числі всі послуги з водопостачання та водовідведення, а також теплопостачання в частині централізованого надання цих послуг.

Важливим елементом даного напрямку є створення системи ефективного та економічно вигідного поводження з промисловими та твердими побутовими відходами. Має бути впроваджено роздільний збір, сортування та переробка ТПВ, використання частини відходів в якості сировини та джерел альтернативної енергії, налагоджено утилізацію мулових осадів центральних каналізаційних очисних споруд (ЦОС). Розвиватиметься взаємодія підприємств міста та органів місцевого самоврядування, як в частині розвитку моніторингу за станом довкілля, так і постійної актуалізації стану системи життєзабезпечення міста відповідно до потреб.

Основні показники: задоволеність мешканців станом довкілля; динаміка смертності від онкозахворювань.

Серед основних проблем цього напрямку:

- великі обсяги утворення й накопичення промислових відходів, недостатність їх утилізації;
- відсутність швидкого реагування на несприятливі екологічні ситуації;
- неналежний санітарний стан міста, стихійні звалища;
- наднормативне забруднення атмосферного повітря, відсутність якісного моніторингу по всьому спектру шкідливих речовин атмосферного повітря та довкілля в цілому;
- забруднення річки Дніпро стоками (промисловими) та погіршення стану джерела питної води;
- недостатня свідомість громади щодо необхідності збереження довкілля;

- відсутність принципів збалансованості програмних документів (екологічна складова);
- концентрація підприємств в центрі міста.

За цим напрямом місто може розвиватися двома шляхами, кожен з яких має свої завдання розвитку:

A1: Місто чистого довкілля: ресурсоефективне та економічно вигідне поводження з відходами; зменшення забруднення атмосферного повітря; безпечне водопостачання та водовідведення; поліпшення екологічного стану малих річок та річки Дніпро; системний екологічний моніторинг та інформування.

A2: Ресурсоощадна та енергоефективна система життєзабезпечення міста: розвиток міської системи управління енергетичними ресурсами; розвиток мереж громадського електротранспорту; енергоефективні системи вуличного освітлення міста; енергоощадне, комфортне житло та енергоефективні будівлі бюджетної сфери.

Стратегічний напрям В. Місто підприємництва та креативної економіки. Концепцією напрямку є диверсифікація економіки міста через розвиток малого й середнього підприємництва та інновацій, підвищення наукоємності усіх галузей економіки за умов балансу між традиційними галузями та створення умов для підвищення гнучкості економіки міста та її конкурентоспроможності. За рахунок всебічної підтримки інвестицій у наукоємні виробництва з високим рівнем енергозбереження та ресурсозбереження доцільно створити умови для загального оздоровлення економіки міста, як в сенсі підвищення її конкурентоспроможності, так і в сенсі скорочення негативних впливів на довкілля.

У традиційній економіці це будуть машинобудування та літакобудування, продовження наукових пошуків щодо нових матеріалів. Підтримка підприємництва через створення сприятливих умов для його розвитку полягатиме у впровадженні сучасних управлінських технологій, створенні

відповідних нормативно-правових умов для реєстрації, діяльності, розвитку бізнесу.

Створення умов для підтримки малого та середнього бізнесу, загалом місцевого виробника буде платформою для розвитку галузей виробництва, послуг з високим рівнем доданої вартості. Спільні зусилля підприємництва та влади буде спрямовано на пошук та просування товарів та послуг місцевих виробників на українському та міжнародних ринках [43].

Підтримка Креативної економіки, як складової економіки міста, частка якої має поступово зростати, полягатиме у створенні умов для її розвитку. Креативна економіка – це система, в якій і творчість, і соціально-культурний аспект визнані однаково важливими. Креативна економіка розглядається як нова модель зростання, що передбачає підвищення наукоємності виробництв, а також відносно невеликі початкові інвестиції у «м'яку» інфраструктуру (Soft infrastructure). Це передусім інфраструктура знання або людський капітал: включно з інституціями, ідеями, культурними нормами, концептами й рішеннями. Це те, що дозволяє підтримувати роботу складних логістичних систем і виготовляти будь який матеріальний продукт, а також зробити його надійнішим, менш витратним, екологічно безпечним.

Креативна економіка є одним з секторів глобальної економіки, що найдинамічніше розвивається та передбачає отримання прибутку завдяки створенню й використанню інтелектуальної власності. Така економіка працює на перетині культури, технологій та бізнесу. Основними гравцями креативної економіки є не лише бізнес (великі підприємства та корпорації творчих індустрій, малі та середні фірми так званих креативних кластерів), але й традиційні організації культури (такі як театри, музеї та бібліотеки), а також посередницькі агенції (між владою та бізнесом), ціллю яких є підтримка культурних індустрій і які виконують консультативні функції, аналіз і оцінку подальшого розвитку.

В центрі такої економіки – творчі, незалежні люди з інноваційними ідеями та винахідливістю. Креативна економіка та культурний капіталізм

впливають на образ міст, а також стимулюють нову міську сегрегацію. У рамках креативної економіки буде сформовано нові економічні моделі, безпечні для довкілля, та нові типи соціальних відносин. За визнанням провідних економістів світу креативні індустрії, становлять від 3 % до 12 % світового ВВП, отже місто має великі перспективи розвитку за рахунок саме цього типу економіки.

Основні показники розвитку:

- кількість нових робочих місць для жінок та чоловіків в галузях, відмінних від металургії та енергетики;
- збільшення частки послуг у валовому обсязі товарів та послуг;
- збільшення частки малого та середнього бізнесу у валовому регіональному продукті;
- підвищення наукоємності товарів та послуг;
- диверсифікація ринків збуту товарів і послуг.

Серед основних проблеми розвитку за цим напрямом:

- відсутність достатньої кількості якісних робочих місць (високий рівень безробіття, недостатня можливість працевлаштування);
- низькі перспективи у молоді щодо навчання, роботи, стагнація промислових майданчиків, сировинно-ресурсна спрямованість підприємств;
- недостатня диверсифікація діяльності малого та середнього бізнесу;
- високий рівень тіньової економіки;
- нерозвинена туристична інфраструктура;
- відсутність оптимальних транспортних зав'язків «схід-захід»;
- відсутня промоція міста, низький рівень популяризації історії міста [43].

За цим напрямом місто може розвиватися чотирма шляхами, кожен з яких має свої завдання розвитку:

В.1. Місто високотехнологічної екологічно безпечної промисловості: розвиток нових виробництв з низьким техногенним впливом на довкілля; системне впровадження проєкологічних технологій у бізнесі.

В.2. Місто розвиненого підприємництва: покращення місцевого бізнес-клімату; посилення конкурентоспроможності підприємництва, підтримка місцевих виробників і експортерів; розвиток людського потенціалу для підприємництва.

В.3. Місто креативної економіки: формування культурного простору для креативної економіки; комерціалізація науки; підтримка виробництв на основі знань.

В.4. Відомий центр туризму: розвиток туристичної інфраструктури; ідентифікація та підтримка туристичних кластерів; створення унікальних туристичних продуктів.

Стратегічний напрям С. Місто зручної, безпечної та креативної урбаністики. Напрямок передбачає трансформацію міського простору в безпечний в сенсі техногенної, екологічної, соціальної безпеки. Відбуватиметься поступове «розмивання» образу промислового міста, формування інтелектуального, креативного, сповненого духовності, гендерно чутливого міського простору.

Напрямок пропонується розвивати за стратегічними цілями, які загалом забезпечуватимуть підвищення якості транспортного сполучення, доступність міського простору, забезпечуватимуть новий рівень благоустрою. Місту потрібен новий бренд сучасного громадського, духовного, інтелектуального простору, який формуватиметься з урахуванням визначених чинними нормативно-правовими актами та науково-проектною документацією: історичний ареал № 1 «національний заповідник «Хортиця»; історичний ареал № 2 «Старий Олександрівськ» (Олександрівський район); історичний ареал № 3 «Соціалістичне Запоріжжя» (лівобережна та правобережна частини Дніпровського району та частина Вознесенівського району) [56].

Розвиток складової, пов'язаної з підтримкою історичних та арт-об'єктів з часом забезпечуватиме розвиток туризму та промоцію міста, підвищить його загальну та інвестиційну привабливість. Складний, цікавий ландшафт міста може стати його безумовною перевагою, за умов креативної організації.

Розвиток міського простору, як зручних самодостатніх районів, з незалежними системами життєзабезпечення, і разом з тим, як єдиного органічного простору, який має різні види сполучення, буде поштовхом до розвитку нових транспортних технологій. Необхідно розвивати усі райони міста однаково якісно з точки зору благоустрою та екологічної безпеки, забезпечивши максимальну доступність об'єктів соціальної сфери, транспортних пересадочних вузлів. Поступовий розвиток туристично-привабливих об'єктів може покласти початок розвитку, насамперед, подієвого, культурного туризму.

Серед основних проблем даного напрямку:

- дотаційність і збитковість підприємств ЖКГ, монополія на ринку, зношеність інженерних мереж, недосконале регулювання у системах тепlopостачання міста, відсутність ефективних управителів житлового фонду;
- неналежний стан доріг, недостатньо мостових переходів через Дніпро;
- не дружнє до велосипедистів місто;
- відсутність якісних тротуарів, інфраструктури для осіб з обмеженими можливостями та батьків з малолітніми дітьми;
- не належна організація транспортного сполучення та якість громадського транспорту;
- низький рівень благоустрою (парки, газони), нерозвиненість прибережної смуги, відсутність концертних площадок, зон відпочинку;
- низькі темпи житлової забудови.

За цим напрямком місто може розвиватися трьома шляхами, кожен з яких має свої завдання розвитку:

С.1. Зручна, гендерно чутлива система транспортного сполучення: розвиток інфраструктури КП «Міжнародний аеропорт Запоріжжя»; місто комфортної транспортної мережі; розвиток доступного муніципального транспорту; розбудова мережі міських мостів і шляхопроводів; місто дружнє для пішоходів та велосипедистів.

С.2. Безпечне, облаштоване та доступне міське середовище: упорядкування паркових зон у районах міста, доступних для всіх груп населення; місто креативної архітектури та естетики міського простору; охайне місто; безпечне місто; місто здорових традицій; вільне для спілкування та використання інтернет-зв'язку міське середовище.

С.3. Проактивний маркетинг міста: розвиток образу острова Хортиця як центру духовності та історичної пам'яті; формування міського бренду та маркетинг міста.

Стратегічний напрям D. Місто високої якості життя. Сучасна громада, як соціум орієнтований на спільне благо, має забезпечити максимальні умови для збереження та розвитку населення. Темпи скорочення населення у Запоріжжі є вищими, ніж у міст зі схожою економікою, переважно, за рахунок вищого рівня міграції. Тому є нагальна потреба пошуку шляхів збереження населення, за допомогою залучення молоді, створення найкращих умов для самореалізації.

В основу концепції даного напрямку покладено ідею загального розвитку соціокультурного середовища, як підстави для приєднання України до платформи «Креативна Європа» – рамкової програми на підтримку європейського культурного простору. Напрямок передбачає трансформацію відомчого підходу до управління сферами життєдіяльності міста у гнучку, відкриту, ефективну систему управління взаємопов'язаними соціальними процесами [56].

В основі трансформації – орієнтація на особистість, створення умов для її реалізації, в тому числі системна екологічна й гендерна освіта мешканців міста та підтримка проєктів громадських організацій екологічного та гендерного спрямування. Передбачається створення максимально сприятливих умов для самореалізації особистості через реалізацію стратегічних цілей, спрямованих на розвиток громадянського суспільства, освітньо-культурного середовища, охорони здоров'я. Буде створено також належні умови для розвитку громади, розбудови сучасного соціуму.

Основні показники розвитку за даним напрямом: тривалість життя; якість освіти у місті; рівень захворюваності населення міста.

Проблеми цього напрямку розвитку:

- відсутність реальної взаємодії громадськості та влади;
- відсутність інформаційних ресурсів для висвітлення життя міста (єдиний інформаційний простір), недостатня поінформованість суспільства, розпорошеність еліти міста у відстоюванні його інтересів, недотримання законів і правил бізнесом і громадянами;
- недостатня кількість дошкільних навчальних закладів;
- недоступність якісних медичних послуг;
- низька чисельність жінок в управлінні на рівні прийняття рішень; відсутність гендерної складової при плануванні;
- низька активність бізнесу у вирішенні соціальних проблем.

За цим напрямом місто може розвиватися трьома шляхами, кожен з яких має свої завдання розвитку:

Стратегічна ціль D.1. Освітній простір, що відповідає викликам сучасності: створення системи конкурентоспроможної освіти у відповідності до потреб ринку праці та розвитку особистості; формування єдиного освітнього простору міста; впровадження освіти зі сталого розвитку, зокрема програм екологічної, гендерної освіти; розбудова системи безперервної освіти.

D.2. Оптимізована система охорони здоров'я та соціальних послуг: місто доступних і якісних медичних послуг; створення системи профілактики захворюваності; розвиток системи соціальних послуг і впровадження сучасних механізмів їх надання.

D.3. Активна, відповідальна громада та ефективне управління містом: системна комунікація «влада-громадськість»; поширення соціально значущої інформації; відкрите місто: електронні ресурси для містян та система підтримки їх використання [43].

Таким чином, основні напрями розвитку міста Запоріжжя спрямовані на вирішення проблем місцевого розвитку, насамперед, відновлення та

збереження довкілля міста, безпечного для життя, підвищення конкурентоспроможності економіки, розвиток туризму, підвищення якості життя мешканців, шляхом залучення інвестицій і згуртування громади навколо ідеї сталого розвитку Запоріжжя.

Стратегія розвитку «Запоріжжя-2028», в яких вони розкриваються, відображає нові амбітні цілі розвитку міста, підкреслює його конкурентні переваги на підставі існуючих природних, матеріальних, фінансових, економічних, трудових, соціальних, інтелектуальних ресурсів, які при належній організації та об'єднанні зусиль, можна використовувати для вирішення нагальних проблем місцевого розвитку. Тому вона зосереджена на напрямках, які надаватимуть розвитку території найбільші шанси в майбутньому й дозволять досягти головну ціль міського розвитку – перетворення Запоріжжя на сучасне європейське місто. Водночас, наведена стратегія має бути доповнятися та змінюватися, враховуючи особливості післявоєнного розвитку та відбудови економіки України.

ВИСНОВКИ

Складемо узагальнюючі висновки за результатами проведеного в магістерській роботі дослідження щодо проблем і перспектив ресурсного забезпечення розвитку міських територій в системі публічного управління України.

1. Встановлено, що поширеним є визначення міста як компактного поселення з перевагою виконання несільськогосподарських функцій. У роботі визначено складові концепції міста. Саме погляд на місто як територію, що має певний статус і характеризується специфічним середовищем: соціальним, виробничим, природним, архітектурним – є ключовим аспектом проведеного дослідження.

Розвиток міста та його ресурсного забезпечення передбачає постійний компроміс між вигодами, що забезпечуються економією за рахунок масових масштабів діяльності, а також зовнішніми послугами і деякими видами інфраструктури, та витратами, зумовленими скупченістю населення, втратами часу на пересування, забрудненням навколишнього природного середовища тощо.

2. Визначено, що під ресурсом розуміють наявні елементи системи, на основі яких вона функціонує та розвивається й які в умовах конкретної ситуації доцільні для застосування як засоби досягнення цілей.

Охарактеризовано особливості ресурсного забезпечення:

– воно є системною діяльністю з мобілізації, накопичення, перетворення та розподілу ресурсів;

– результатом ресурсного забезпечення є потік ресурсів у різних їх формах і видах до кінцевого споживача, який може бути як у середині, так і зовні організаційної системи;

– власне ресурсне забезпечення та ресурси є лише засобами ефективного досягнення певних цілей організаційної системи, зокрема, державної політики чи суспільства загалом.

У дослідженні запропоновано використовувати для встановлення взаємозв'язку між окремими видами ресурсів території підхід О. Ольшанського до систематизації ресурсів. Пропонований підхід включає два сегменти:

- перший – використання потенціалу території та його розширення або диверсифікацію;
- другий – регенерація втрачених ресурсів, розробка й створення нових ресурсів, прийняття рішень щодо напрямку та інтенсивності розвитку конкретного виду ресурсів на основі передбачення потреб у майбутньому. Це можливо лише за умов посилення конкурентних переваг території та активної інноваційної діяльності.

3. В магістерській роботі встановлено основні рівні управління ресурсним забезпеченням міських територій. Зокрема, Конституцією України закріплена система державних органів, які прямо чи опосередковано впливають на ресурсне забезпечення міських територій, до якої входять:

- глава держави – Президент України;
- органи законодавчої влади;
- органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- органи судової влади;
- контрольно-наглядові органи.

Серед ключових органів влади, які відповідають за організаційні аспекти ресурсного забезпечення розвитку міських територій, розглянуто діяльність Міністерства розвитку громад та територій України (Мінрегіон).

Визначено, що завданнями Мінрегіону щодо ресурсного забезпечення розвитку міських територій є забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики, державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою, державної житлової політики і політики у сфері благоустрою населених пунктів, державної політики у сфері житлово-комунального господарства, державної політики у сфері поводження з

побутовими відходами, державної політики у сфері будівництва, містобудування, просторового планування територій та архітектури, державної політики у сфері технічного регулювання у будівництві.

Мінрегіоном все більше уваги приділяється останнім часом створенню моделі ефективного поєднання державного регулювання з саморегулюванням у сфері містобудування, забезпечення господарського порядку на основах саморегулювання професіональними об'єднаннями у будівництві.

4. Проведено дослідження інвестиційного забезпечення містобудівної сфери, зокрема, означено особливості державної підтримки житлового будівництва. Показано, що чинну на сьогодні систему нормативної документації, яка повинна формувати основні принципи містобудівного простору, надалі слід доопрацювати та звести в єдиний Містобудівний кодекс.

Однією зі складових розвитку містобудівного простору є будівництво житла; передусім, це питання стосується доступності житла у містах та можливості взяти іпотеку.

Аналіз виявив, що динаміка іпотечного ринку в Україні є неоднорідною. Протягом 2017 – 2019 рр. спостерігалось поступове зростання іпотечних кредитів в українській економіці – на 17,7 % у відносному вимірі. У 2020 р. відбулося суттєве скорочення іпотечного кредитування: на 11,7 % менше, ніж у 2019 р. Таке суттєве скорочення сталося через пандемію коронавірусу нового типу, яка для України розпочалася саме навесні 2020 р. Мінімальний показник іпотечного кредитування спостерігався у 2021 р., коли пандемія в нашій країні вже пішла на спад, але її наслідки для економіки тривали. Так, обсяг іпотечного фінансування у 2021 р. скоротився до 136 898 млн грн., що є мінімальним показником протягом всього періоду.

Ринок іпотечного кредитування ще не відновився після кризи, спричиненої COVID-19, як сталося повномасштабне воєнне вторгнення в Україну російської федерації. З початком збройної агресії російської федерації пов'язано виникнення на ринку іпотечного кредитування України нових негативних тенденцій через бойові дії, руйнування житлової та комерційної

нерухомості, низькі темпи відновлення будівництва, падіння платоспроможності населення, складнощі, які відчувають банки, тощо; саме тому значна частка іпотечного портфеля може стати непрацюючою.

5. Зазначено, що проблеми сучасного українського міста слід вирішувати шляхом раціонального планування, забудови і благоустрою його територій. Згідно із Законом України «Про планування і забудову територій» процес планування певної території полягає у створенні та впровадженні містобудівної документації, ухваленні та реалізації відповідних рішень.

Генеральний план в його сучасному вигляді потрібен кожному місту України, оскільки є документом, в якому визначаються важливі та принципові для населеного пункту питання соціально-економічного розвитку, виробничого потенціалу, екологічного характеру, культурного розросту та ін.

У роботі досліджено Генеральний план міста Запоріжжя – одного із найбільших міст України (шостого за розміром станом на 01 січня 2022 р.), яке концентрує значні бізнес-ресурси та стратегічні підприємства гірничо-металургійної галузі.

6. Місто Запоріжжя є одним із найважливіших промислових і металургійних центрів України. Однак протягом 2017 – 2020 рр. спостерігалось деяке погіршення його ресурсного забезпечення. Зважаючи на те, що експортна діяльність запорізьких підприємств значно «просіла» після початку повномасштабного вторгнення російської федерації (за 9 місяців 2022 року було експортовано товарів лише на 56 % вартості від обсягу 2021 р.), важливо визначити зростання ролі експорту підприємств запорізької агломерації. Так, якщо у 2019 р. їхня частка в загальному обсязі по країні складала 6,2 %, то станом на 9 місяців 2022 р. вона зросла до 8 %, що вище за всі більш ранні періоди.

В цілому капітальні інвестиції в підприємства запорізької агломерації протягом досліджуваного періоду зросли на 22,8 %, причому значно збільшився обсяг інвестицій саме у розрахунку на 1 мешканця території – на 65,4 % у 2021 р. порівняно з 2019 р.

Таким чином, проведений аналіз показав, що місто Запоріжжя має потужний потенціал розвитку, який забезпечуватиме рух в напрямі підвищення конкурентоспроможності, збереження і розвитку населення, залучення додаткових ресурсів на розвиток через активну інвестиційну політику та системну диверсифікацію економіки.

Водночас, м. Запоріжжя, як і всі інші міста України, значно відчуло на собі наслідки неспровокованого повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року, і це має бути обов'язково враховано під час визначення перспектив та напрямів удосконалення його ресурсного забезпечення.

7. Встановлено, що загальносвітові тенденції й закономірності розвитку сучасних міст відкривають нові перспективи розвитку людства, посилюють соціальні, економічні, соціокультурні, екологічні наслідки, ускладнюючи завдання, які постають перед владою конкретного міста. Зокрема, йдеться про урбанізацію, демографічний вибух, метрополізацію, глобалізацію та інформатизацію.

Аналіз світових тенденцій зумовлює зміну ролі та статусу міста у загально-цивілізаційних процесах розвитку, підвищення ефективності органів влади, включаючи державне регулювання, з метою забезпечення інтересів місцевого населення і розвитку міст як домінуючих первинних цілісних елементів територіального розселення.

На основі вивчення зарубіжного досвіду функціонування місцевого самоврядування виділено декілька підходів до соціально-економічного розвитку міських територій: інституційний; системний; корпоративний; «делегування повноважень» та бенчмаркінг.

Зазначені напрямки розвитку міських територій мають вагоме значення, зокрема, для розвитку міст України в умовах повоєнного відновлення.

8. У воєнних умовах, які склалися через неспровоковану агресію з боку російської федерації, місто Запоріжжя значно погіршило стан свого ресурсного забезпечення – через військові дії, що відбуваються на території області, і

ракетні атаки, які окупанти здійснюють з території тимчасово окупованого Токмака.

При цьому встановлено, що ресурсне забезпечення м. Запоріжжя зазнало погіршення ще під час пандемії, про що свідчать дані позицій за бізнес-рейтингом. А отже, окрім нагальної ситуації, пов'язаної із війною, визначаючи напрями розвитку міста Запоріжжя та його агломерації, потрібно враховувати також наслідки впливу пандемії.

З метою досягнення сталого розвитку, на основі конкурентних переваг громади, визначено чотири стратегічних напрями розвитку м. Запоріжжя у «Стратегії розвитку міста Запоріжжя 2028», а саме:

- напрям А. Місто здорового довкілля та ресурсозбереження;
- напрям В. Місто підприємництва та креативної економіки;
- напрям С. Місто зручної, безпечної та креативної урбаністики;
- напрям D. Місто високої якості життя.

Водночас, наведена стратегія має доповнюватися та змінюватися, зважаючи на особливості післявоєнного розвитку та відбудови економіки України. Це важливо враховувати, оскільки значущими чинниками, що зумовлюють ресурсне забезпечення розвитку міської території міста Запоріжжя в умовах війни, стають:

- інтеграція внутрішньо переміщених осіб в громади та залучення їх до економічного розвитку;
- ефективність взаємодії між військовими адміністраціями та територіальними громадами;
- дієвість підрозділів сил територіальної оборони щодо забезпечення безпеки на місцях;
- успішність адаптації до поточних умов місцевих програм та інструментів підтримки бізнесу;
- спроможність допомоги в розвитку експорту;
- вирішення логістичних питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаєв В. М. Містобудівна політика та територіальний розвиток Харкова. *Научно-технічний збірник*. № 82. URL: <http://eprints.kname.edu.ua> (дата звернення: 15.10.2022).
2. Бабаєв В. М. Сучасні управлінські інструменти планування розвитку міських територій. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2007. № 4. С. 34–44.
3. Бабаєв В. М. Управління міським господарством: теоретичні та прикладні аспекти. Харків : ХРІДУ НАДУ «Магістр», 2004. 204 с.
4. Бабаєв В., Новікова М. Сучасні підходи до зберігання та нарощення ресурсного потенціалу територіальної громади. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 4 (16). С. 197–201.
5. Бардась А. В., Дудник А. В. До питання оцінки природно-ресурсного потенціалу та якості оцінки довкілля міських поселень. *Економічний вісник*. 2016. № 1. URL : <http://ev.nmu.org.ua> (дата звернення: 28.09.2022).
6. Безверхнюк Т. Ресурсне забезпечення регіонального управління: теоретико-методологічні засади : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 320 с.
7. Берданова О. Ресурсне забезпечення регіонального та місцевого розвитку. Київ, 2014. 40 с. URL: https://regionet.org.ua/files/05.RLD_Resource_Berdanova_Materials_UA.pdf (дата звернення: 18.10.2022).
8. Берданова О. Ресурсне забезпечення регіонального та місцевого розвитку. Всеукраїнська мережа фахівців та практиків з регіонального та місцевого розвитку. 2014. URL: https://regionet.org.ua/files/05.RLD_Resource_Berdanova_Materials_UA.pdf (дата звернення: 23.10.2022).

9. Біль М. М., Лещух І. В., Попадинець Н. М. Наукові засади дослідження ендogenous потенціалу територіальних громад. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 26. С. 267–274.

10. Бойко-Бойчук О. Світові тенденції розвитку міст: міжнародний досвід. URL : <http://www.nbu.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2022).

11. Вакуленко М., Гринчук Н., Ярошук В. Зростаюче значення крупних міст і мегаполісів: дилеми та досвід прийняття політичних рішень. *Управління сучасним містом*. 2009. № 1. С. 202–213.

12. Василенко В., Ткаченко Т. Стратегічне управління. Київ : ЦУЛ, 2003. 396 с.

13. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Асоціація міст України Київ : ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.

14. Великий енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.

15. Воронов М. Зарубіжний досвід функціонування та вдосконалення основ місцевого самоврядування. *Статистика України*. 2008. № 2. С. 91–94.

16. Гедз М. Й., Бакум І. В. Оцінка ресурсного потенціалу регіону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 16. Ч. 1. С. 67–70.

17. Генеральна схема планування території України. URL: <http://dipromisto.gov.ua/index.php?categoryid=67> (дата звернення: 23.10.2022).

18. Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В. Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендogenous потенціалу. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». 2019. 250 с.

19. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко ; за ред. А. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.

20. Динаміка населення міст України. URL : <http://popstat.mashke.org/ukraine-cities.htm> (дата звернення: 04.11.2022).
21. Економіко-правові проблеми розвитку великих міст та агломерацій в Україні : монографія / С. В. Богачов, М. В. Мельникова, В. А. Устименко та ін. Харків : НТМТ, 2015. 247 с.
22. Їжа М. М., Берегой Т. А. Теоретичні засади питань ресурсного забезпечення регіонального управління. *Вісник НАДУ*. 2013. № 4. С. 46–54.
23. Ключниченко Є.Є. Гуманізація міського середовища. URL: <https://cutt.ly/m1D9Vfi> (дата звернення: 06.11.2022).
24. Колонтаєвський О. П. Основні проблеми розвитку міст України. URL: <http://eprints.kname.edu.ua> (дата звернення: 23.09.2022).
25. Конституційне право України / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Погорілка, Ю. М. Тодики. Київ : Український центр правових студій, 1999. 376 с.
26. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: Дата оновлення : 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 09.11.2022).
27. Кравченко С. О., Марковський С. С. Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf> (дата звернення: 09.11.2022).
28. Кравченко Т. А. Світові тенденції розвитку міст і зарубіжний досвід вирішення проблем міського соціально-економічного розвитку. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2011. № 4. С. 135–141.
29. Лазор О. Д., Лазор О. Я., Чемерис А. О. Територіальна організація влади в Україні : навч. посіб. Київ : Дакор, 2007. 576 с.
30. Меліхова Т. Л. Природні ресурси і розвиток міст. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream> (дата звернення: 23.09.2022).
31. Мельникова М. В. Вибір стратегій управління ресурсами в проектах розвитку міських агломерацій. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4 (24). С. 85–91.

32. Міщенко В., Данилишин Б. Природно-ресурсна рента і рентна політика в Україні. *Економіка України*. 2003. № 12. С. 4–14.
33. Мусєєв М. С. Сучасні проблеми міського розвитку. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2013-2/doc/2/21.pdf> (дата звернення: 18.10.2022).
34. Наконечний В. В. Місто як об'єкт державного управління: теоретичний аспект. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua> (дата звернення: 03.11.2022).
35. Населення міст України. URL: <http://ukrmap.org.ua> (дата звернення: 15.10.2022).
36. Новаковська І. Сучасні проблеми регулювання системи землекористування міст. *Економіст*. 2016. № 9. С. 15–17.
37. Олексюк Г. В., Лисяк Н. М., Попадинець Н. М. Концептуально-структурні моделі ендogenous потенціалу об'єднаних територіальних громад як передумова підвищення їх конкурентоспроможності. *Економіка України*. 2019. № 3. С. 52–69.
38. Олексюк Г. В., Попадинець Н. М., Лисяк Н. М. Концептуальна фінансово-економічна модель урбанізованих систем. *Економіка та право*. 2020. № 2 (57). С. 84–95.
39. Олійник Я. Б., А. В. Степаненко А. В. Вступ до соціальної географії : навч. посіб. Київ : Знання, 2000. 204 с.
40. Ольшанський О. Ресурсне забезпечення розвитку територій: двовимірний підхід. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 4. С. 220–225.
41. Основи регіонального управління в Україні : підруч. / авт.-упоряд. : В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін. ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2012. 576 с.
42. Офіційний сайт Державної інспекції архітектури та містобудування URL: <https://diam.gov.ua/> (дата звернення: 22.11.2022).

43. Офіційний сайт Запорізької міської ради. URL: <http://zr.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2022).

44. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/about/> (дата звернення: 22.11.2022).

45. Питання Державної інспекції архітектури та містобудування: постанова Каб. Міністрів України від 15.09.2021 р. № 960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.10.2022).

46. Положення про Державну інспекцію архітектури та містобудування України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 р. № 1340. URL: <https://diam.gov.ua/polozhennya-pro-diam> (дата звернення: 19.09.2022).

47. Положення про Міністерство розвитку громад та територій України : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.04.2014 р. № 197 URL: <https://www.minregion.gov.ua/about/about-min/polozhennya-pro-ministerstvo-rozvitku-gromad-ta-teritoriy-ukrayini/> (дата звернення: 19.09.2022).

48. Попадинець Н. М., Патицька Х. О., Лещух І. В. Сучасні проблеми використання природно-ресурсного потенціалу територіальних громад в Україні в умовах децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 3. С. 3–9.

49. Попадинець Н. М., Патицька Х. О., Пітюлич М. М. Аналіз ефективності використання природно-ресурсного потенціалу об'єднаних територіальних громад України. *Науковий Вісник ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»*. 2019. № 3(94). С. 65–76.

50. Потенціал розвитку територій: методологічні засади формування та нарощення : монографія / О. Ю. Бобровська, Т. А. Крушельницька, М. А. Латинін та ін. ; за заг. ред. О. Ю. Бобровської. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 362 с.

51. Потенціал територіальних громад : оцінювання та напрями підвищення ефективності використання : науково-аналітична доповідь /

І. М. Гринчишин, М. М. Біль, І. В. Лещух, Х. О. Патицька, Н. М. Попадинець. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2019. 127 с.

52. Пристайко О., Є. Хлобистов Є. Еколого-економічний потенціал сталого регіонального розвитку та його індикативний вибір. URL: <http://economics-ofnature.net/uploads/arhiv/2014/Prystayko.Pdf> (дата звернення: 09.11.2022).

53. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 06.09.2005 р. № 2807-IV: зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 19.09.2022).

54. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 19.09.2022).

55. Протас В. Економічні та соціальні чинники міського розвитку. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2010. № 1. С. 102–107.

56. Профіль міста Запоріжжя. URL: <http://zr.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2022).

57. Рейтинг журналу «Фокус». URL: <https://focus.ua/politics> (дата звернення: 23.10.2022).

58. Рейтинги міст України. Четверте муніципальне опитування IRI. URL: <http://ratinggroup.ua/research/regions> (дата звернення: 20.09.2022).

59. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг : навч. посіб. / Г. А. Борщ, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, Ю. Ф. Дехтяренко та ін. Київ : НАДУ. 2017. 107 с.

60. Ресурсний потенціал регіону : навч. посіб. / авт.-упоряд. : М. Орлатий, С. Романюк, І. Дегтярьова та ін. ; за заг. ред. М. Орлатого. Київ : НАДУ, 2014. 724 с.

61. Ріпенко А. І. Сучасні проблеми правового регулювання забудови і благоустрою територій міст в Україні. URL : <https://www.academia.edu> (дата звернення: 30.10.2022).

62. Романовська Ю. Соціально-економічна безпека міста. *Економіка та управління підприємствами*. 2019. № 4. С. 82–92.
63. Савчук Д. М. Характеристика ресурсного потенціалу громади та оцінка ефективності його використання. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Т. 3, № 1. С. 83–94.
64. Седін В. Л., Кравчуновська Т. С., С. П. Броневицький С. П. Стан і проблеми розвитку та використання територій промислових і складських підприємств. *Строительство. Материаловедение. Машиностроение. Серия: Стародубовские чтения*. 2017. Вып. 96. С. 145–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/smmsc_2017_96_25 (дата звернення: 23.10.2022).
65. Сірик З. О, Панухник О. В., Білик Р. Р. Внутрішньо-ресурсний потенціал місцевого самоврядування: особливості використання. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Т. 5, № 3. С. 26–41.
66. Стратегія розвитку міста Запоріжжя до 2028 р. URL: https://zp.gov.ua/upload/editor/strategiya_izm.pdf (дата звернення: 19.09.2022).
67. Сьомич М. Характеристика ресурсного забезпечення громади міста Миргород Полтавської області, *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8, № 1. С. 117–128.
68. Трещов М. М. Координація участі приватного сектору в управлінні ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5342/1/2.pdf> (дата звернення: 19.11.2022).
69. Ульянченко О. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері : монографія. Харків : Харк. НАУ, 2006. 357 с.
70. Управління сучасним містом : підручник / за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2008. 632 с.
71. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ : Фенікс, 2017. 438 с.

72. Фоменко Г. Р. Транспортна інфраструктура і проблеми міст. *Проблеми розвитку міського середовища*. 2016. Вип. 2(16). URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 04.10.2022).

73. Хлобистов Є. В., Жарова Л. В. Суспільні конфлікти у сфері екологічної (природно-техногенної) безпеки. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 1. С. 16–23.

74. Чорна А. М. Структура ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 4. Т. 1. С. 92–95.

75. Шкабаро В. М. Критерії класифікації міст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4-5. С. 100–107.

ДОДАТКИ

Додаток А
Генеральний план міста Запоріжжя

Додаток Б

Порівняння регіонів України за бізнес-активністю

Порівняння регіонів України за часткою новоствореного бізнесу та коефіцієнтом активності (на 10 тис.), березень-квітень 2022 р.

№	Регіон	Період 03-04.2022	Частка нових СГД	№	Регіон	Період 03-04.2022	Коеф. активності (нові СГД на 10 тис. населення)
	Україна	16 890	100%		Україна	16 890	4,43
1	місто Київ	2 707	16,0%	1	місто Київ	2 707	9,13
2	Львівська обл.	1 807	10,7%	2	Львівська обл.	1 807	7,21
3	Дніпропетровська обл.	1 312	7,8%	3	Київська обл.	1 017	5,70
4	Харківська обл.	1 096	6,5%	4	Хмельницька обл.	697	5,58
5	Київська обл.	1 017	6,0%	5	Чернівецька обл.	495	5,51
6	Одеська обл.	904	5,4%	6	Полтавська обл.	674	4,89
7	Хмельницька обл.	697	4,1%	7	Івано-Франківська обл.	650	4,76
8	Полтавська обл.	674	4,0%	8	Тернопільська обл.	478	4,62
9	Івано-Франківська обл.	650	3,8%	9	Черкаська обл.	528	4,45
10	Вінницька обл.	618	3,7%	10	Волинська обл.	449	4,36
11	Запорізька обл.	540	3,2%	11	Дніпропетровська обл.	1 312	4,15
12	Черкаська обл.	528	3,1%	12	Харківська обл.	1 096	4,14

■ регіон піднявся в позиціях (на 2 чи більше позицій)

■ регіон не змінив позиції чи змінив не більше ніж на 1 позицію

■ регіон знизився в позиціях (на 2 чи більше позицій)

Порівняння регіонів України за часткою новоствореного бізнесу та коефіцієнтом активності (на 10 тис.), березень-квітень 2022 р.

№	Регіон	Період 03-04.2022	Частка нових СГД	№	Регіон	Період 03-04.2022	Коеф. активності (нові СГД на 10 тис. населення)
13	Чернівецька обл.	495	2,9%	13	Рівненська обл.	466	4,05
14	Тернопільська обл.	478	2,8%	14	Вінницька обл.	618	4,02
15	Рівненська обл.	466	2,8%	15	Одеська обл.	904	3,81
10	Волинська обл.	449	2,7%	16	Житомирська обл.	420	3,49
17	Закарпатська обл.	425	2,5%	17	Закарпатська обл.	425	3,39
18	Житомирська обл.	420	2,5%	18	Кіровоградська обл.	309	3,33
19	Кіровоградська обл.	309	1,8%	19	Запорізька обл.	540	3,22
20	Сумська обл.	284	1,7%	20	Сумська обл.	284	2,68
21	Миколаївська обл.	277	1,6%	21	Миколаївська обл.	277	2,49
22	Донецька обл.	260	1,5%	22	Чернігівська обл.	239	2,43
23	Чернігівська обл.	239	1,4%	23	Донецька обл.	260	1,37
24	Херсонська обл.	132	0,8%	24	Херсонська обл.	132	1,29
25	Луганська обл.	90	0,5%	25	Луганська обл.	90	1,24

■ регіон підвищив позицію (на 2 чи більше позиції)

■ регіон не змінив позиції чи зміна не більше ніж на 1 позицію

■ регіон знизився в позиціях (на 2 чи більше позиції)

Рейтинг регіонів за коефіцієнтом активності щодо новоствореного бізнесу у перерахунку на оціночну* кількість населення (на 10 тис.)¹ періодів 2020-2022 рр.

Пандемія COVID-19: початок поє-дауну, 03-04, 2020 р.				Пандемія COVID-19: 2-й рік, 03-04, 2021 р.				Перші місяці війни, 03-04, 2022 р.			
№	Регіон	Зареєстровано СГД	коєф. активності на 10 тис. населення	№	Регіон	Зареєстровано СГД	коєф. активності на 10 тис. населення	№	Регіон	Зареєстровано СГД	коєф. активності на 10 тис. населення
	Україна	34 041	8,93		Україна	60 544	15,94		Україна	16 890	4,43
1	місто Київ	5 921	19,97	1	місто Київ	9 949	33,59	1	місто Київ	2 707	9,13
2	Київська обл.	2 102	11,78	2	Київська обл.	3 660	20,46	2	Полтавська обл.	1 807	7,21
3	Полтавська обл.	1 411	10,23	3	Одеська обл.	4 331	19,29	3	Київська обл.	1 017	5,70
4	Харківська обл.	2 662	10,06	4	Харківська обл.	4 784	18,16	4	Хмельницька обл.	697	5,58
5	Одеська обл.	2 339	9,86	5	Львівська обл.	4 401	17,62	5	Черкаська обл.	495	5,51
6	Львівська обл.	2 226	8,89	6	Полтавська обл.	2 069	15,09	6	Полтавська обл.	634	4,89
7	Запорізька обл.	1 444	8,61	7	Дніпропетровська обл.	4 687	14,92	7	Івано-Франківська обл.	690	4,76
8	Дніпропетровська обл.	2 570	8,13	8	Хмельницька обл.	1 809	14,54	8	Тернопільська обл.	478	4,62
9	Рівненська обл.	928	8,06	9	Запорізька обл.	2 417	14,50	9	Черкаська обл.	528	4,45
10	Миколаївська обл.	574	7,84	10	Чернівецька обл.	1 261	14,06	10	Волинська обл.	449	4,36
11	Волинська обл.	782	7,60	11	Херсонська обл.	1 425	14,02	11	Дніпропетровська обл.	1312	4,15
12	Хмельницька обл.	945	7,56	12	Миколаївська обл.	1 502	13,55	12	Харківська обл.	1 096	4,34

■ регіон піднявся в позиціях (на 2 чи більше позиції)

■ регіон не змінив позиції чи змінив не більше ніж на 1 позицію

■ регіон знизився в позиціях (на 2 чи більше позиції)

¹ дані - державні служби статистики останім на снів відповідного року) та оцінок Донецької та Луганської обл. вказано кі-ть населення в цих регіонах на протиположних територіях

Рейтинг регіонів за коефіцієнтом активності щодо новоствореного бізнесу у перерахунку на оціночну* кількість населення (на 10 тис.)¹ періодів 2020–2022 рр.

Пандемія COVID-19: початок пожедиру, 03-04, 2020 р.				Пандемія COVID-19: 2-й рік, 03-04, 2021 р.				Перші місяці війни, 03-04, 2022 р.			
№	Регіон	Зареєстровано СГД	коєф. активності на 10 тис. населення	№	Регіон	Зареєстровано СГД	коєф. активності на 10 тис. населення	№	Регіон	Зареєстровано СГД	коєф. активності на 10 тис. населення
12	Херсонська обл.	743	7,27	12	Вінницька обл.	2 011	13,15	13	Рівненська обл.	466	4,05
14	Чернівецька обл.	638	7,10	14	Сумська обл.	1 356	12,87	14	Вінницька обл.	618	4,02
15	Черкаська обл.	637	7,06	15	Кіровоградська обл.	1 173	12,75	15	Сьвівська обл.	904	3,81
16	Чернігівська обл.	694	7,05	16	Івано-Франківська обл.	1 716	12,61	16	Житомирська обл.	420	3,49
17	Кіровоградська обл.	623	6,78	17	Волинська обл.	1 283	12,59	17	Закарпатська обл.	425	3,39
18	Вінницька обл.	1 025	6,67	18	Черкаська обл.	1 464	12,43	18	Кіровоградська обл.	309	3,33
19	Житомирська обл.	793	6,60	19	Чернівецька обл.	1 154	11,82	19	Запорізька обл.	540	3,22
20	Донецька обл.	1 229	6,49	20	Тернопільська обл.	1 197	11,62	20	Сумська обл.	284	2,68
21	Сумська обл.	695	6,17	21	Житомирська обл.	1 378	11,55	21	Миколаївська обл.	277	2,49
22	Івано-Франківська обл.	621	6,02	22	Рівненська обл.	1 312	11,42	22	Чернівецька обл.	239	2,43
23	Тернопільська обл.	598	5,78	23	донецька обл.	2 001	10,81	23	Донецька обл.	260	1,37
24	Закарпатська обл.	709	5,66	24	Закарпатська обл.	1 247	9,97	24	Херсонська обл.	132	1,29
25	Луганська обл.	388	5,36	25	Луганська обл.	653	9,05	25	Луганська обл.	90	1,24

■ регіон піднявся в позиціях (на 2 чи більше позиції)

■ регіон не змінив позиції чи змінив не більше ніж на 1 позицію

■ регіон знизився в позиціях (на 2 чи більше позиції)

¹ дані - державної служби статистики (станом на оцінку відповідного року) та однієї домогосподарства та Луганської ВДА щодо 10 населення в цих регіонах на південно-східних територіях